

Zlarinske oporuke iz 17. st. u kontekstu rimske pravne tradicije

Čikutović Ljuba, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:820767>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za rimsko pravo

Antonia Čikutović Ljuba

**ZLARINSKE OPORUKE IZ 17. ST. U KONTEKSTU RIMSKE PRAVNE
TRADICIJE**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Henrik-Riko Held

Zagreb 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Antonia Čikutović Ljuba, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Antonia Čikutović Ljuba

Sažetak

Oporučno nasljeđivanje je, uz zakonsko, jedno od dva moguća načina nasljeđivanja gdje u potpunosti dolazi do izražaja ostaviteljeva sloboda raspolaganja vlastitom imovinom, što potvrđuje i suvremeni Zakon o nasljeđivanju, kao pravni propis koji uređuje materiju oporučnog nasljeđivanja. Oporuka je tako formalan, jednostran i opoziv pravni posao *mortis causa*, odnosno odredba posljednje volje kojim ostavitelj raspolaže svojom imovinom za slučaj svoje smrti. To se odnosi na suvremeno oporučno pravo, koje je u dobroj mjeri utemeljeno na rimskoj pravnoj tradiciji. U ovom radu analizirat će se zlarinske oporuke iz 17. st. u kontekstu rimske pravne tradicije. Analiza se odnosi na četrdeset i sedam glagoljskih oporuka koje je sakupio veliki poznavatelj šibenske prošlosti don Krsto Stošić, a izvornu su ih sastavili popovi glagoljaši i notari (don Mate Despot, don Matij Perošić, don Gustin Vidulin Černarić te don Jivan Oštarić) u periodu od 1661. do 1683. g. Sadržaj tih oporuka čine pravni elementi poput imenovanja nasljednika, legatara, svjedoka i prokuratora. Tekst se tako u bitnomu bavi oporukom kao pravnim sredstvom za raspolaganje vlastitom imovinom na određenom području i u danom vremenskom razdoblju, a u kontekstu rimske pravne tradicije. Također, rad ujedno prikazuje šarolikost društvenog života i imovinskog stanja tadašnjih ostavitelja općenito.

Ključne riječi: oporuka, Zlarin, 17. st., hrvatski glagoljski notarijat, rimska pravna tradicija

Summary

Inheritance by testament is, in addition to intestate succession, one of the two possible ways of inheritance where the testator's freedom to dispose of his own property is fully manifested. This concept, stemming from Roman legal tradition, exists nowadays in the contemporary Croatian Act on Inheritance, which regulates matters of inheritance. Testament is thus a formal, unilateral and revocable legal act *mortis causa*, i.e. it represents testator's distribution of his property effective on the moment of his death. This refers to modern testamentary law, which is largely based on the Roman legal tradition. This text analyses testaments from the island of Zlarin (near the city of Šibenik, Croatia), from the 17th century in the context of Roman legal tradition. The analysis deals with forty-seven glagolitic wills collected by the great connoisseur of past of the city of Šibenik and its surrounding area, don Krsto Stošić, and which were originally composed by glagolitic priests and notaries (don Mate Despot, don Matij Perošić, don Gustin Vidulin Černarić and don Jivan Oštarić) in the period from 1661 to 1683. These testaments consist of various elements such as the appointment of heirs, legatees, witnesses and procurators. The text essentially deals with a testament as a means of disposing with one's property in a particular area and time period, in the context of Roman legal tradition. Additionally, it provides a unique insight into various aspects of social life and property of testators generally.

Key words: testament, Zlarin, 17th century, Croatian glagolitic notariat, Roman legal tradition

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. OPORUČNO PRAVO U RIMSKOM PRAVU I RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI.....	2
3. OPĆENITO O HRVATSKOM GLAGOLJSKOM NOTARIJATU U DALMACIJI I O GLAGOLJSKIM OPORUKAMA.....	6
4. ZLARINSKE OPORUKE IZ 17. ST.....	9
4.1. <i>Struktura analiziranih oporuka</i>	11
4.2. <i>Opći podaci iz analiziranih oporuka</i>	16
4.3. <i>Pobožni legati u analiziranim oporukama</i>	21
4.4. <i>Elementi rimskog prava u analiziranim oporukama</i>	26
5. ZAKLJUČAK.....	30
LITERATURA	31
Knjige i članci.....	31
Propisi	33

1. UVOD

Pojam nasljednog prava obuhvaća skup pravnih pravila kojima se uređuje sudbina subjektivnih prava i obveza poslije smrti njihova dotadašnjeg nositelja.¹ Pravo nasljeđivanja spada u jedno od gospodarskih, kulturnih i socijalnih prava koja su zajamčena u čl. 48. Ustava Republike Hrvatske.² Detaljnije pravo nasljeđivanja uređuje Zakon o nasljeđivanju.³ Tim zakonom određena su dva pravna temelja nasljeđivanja, zakonsko i oporučno nasljeđivanje.⁴ Povijesno gledano, potreba za postojanjem oporučnog prava nastala je kad su ostavitelji željeli sami odrediti krug nasljednika, drukčiji od onoga predviđenog zakonom (tj. običajem). Pojam oporuke tako predstavlja „razredbu posljednje volje kojom ostavitelj raspolaže svojom imovinom za slučaj smrti“.⁵ Da bi oporuka bila valjana trebaju biti zadovoljene pretpostavke valjanosti. Jedna od glavnih pretpostavki je sposobnost oporučivanja, gdje zakon ističe da oporuku može sastaviti svaka osoba koja je navršila šesnaest godina života sposobna za rasuđivanje.⁶ Druga bitna pretpostavka je oblik u kojem je oporuka pisana, pa tako zakon o nasljeđivanju naglašava da postoje privatne i javne oporuke te oporuke u izvanrednim okolnostima.⁷ Sama oporuka se smatra jednostranim i formalističkim pravnim poslom jer za valjanost oporuke nije potreban ničiji pristanak a također i formalan jer zakon točno određuje oblik u kojem ona treba biti sastavljena.⁸

Sve navedeno odnosi se na suvremeno oporučno pravo, a zapravo je gotovo u potpunosti utemeljeno na rimskom pravu i rimskoj pravnoj tradiciji. Općepoznato je kako je rimsko pravo bilo temelj na kojemu su oblikovani mnogi europski pravni poretki, uključujući nasljednopravna uređenja, u dugom razdoblju od srednjovjekovlja do danas. Od nebrojenih tema i područja koji s tom temom u vezi dolaze u obzir, u ovom radu pobliže se analiziraju oporuke iz 17. st. s otoka Zlarina. Riječ je o četrdeset i sedam glagoljskih oporuka koje je sakupio veliki poznavatelj šibenske prošlosti don Krsto Stošić.⁹ Sadržaj tih oporuka čine uobičajeni pravni elementi poput imenovanja nasljednika i legatara. Osim toga, kao neizostavni elementi uz to se u oporukama mogu naći i pobožni legati, imenovanje prokuratora i svjedoka

¹ Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008.

² Čl. 46. Ustava Republike Hrvatske, pročišćeni tekst, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

³ Zakon o nasljeđivanju, NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19 (dalje: ZN).

⁴ *Ibid.*, čl. 4. st. 3.

⁵ Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Zagreb, 2014., str. 735.

⁶ Čl. 26. ZN-a.

⁷ *Ibid.*

⁸ Klarić, Vedriš, *op. cit.* u bilj. 5, str. 736.

⁹ Šupuk, A., *Šibenski glagoljski spomenici*, Zagreb, 1957., str. 15.

itd. U tom smislu ova se analiza odnosi na oporuku kao sredstvo raspolaganja vlastitom imovinom za slučaj smrti na određenom području i u okviru zadanog vremenskog razdoblja, a u okviru rimske pravne tradicije. S druge strane, zahvaljujući mnogim drugim detaljima koji se mogu iščitati iz oporuka, analiza u svojoj šarolikosti osim toga daje i prikaz tadašnjeg vremena te imovinskog statusa ostavitelja općenito.

2. OPORUČNO PRAVO U RIMSKOM PRAVU I RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI

Kao i mnogi drugi instituti, tako se i oporučno pravo kao jedan od elemenata nasljednog prava postupno razvijalo i prolazilo kroz različite oblike u rimskom pravu i rimskoj pravnoj tradiciji. Oporučno nasljeđivanje kao takvo konceptualno je vezano uz razvoj individualnog privatnog vlasništva. Naime, u starijim razdobljima rimskog prava imovina je pripadala širim obiteljskim zajednicama kolektivno, te je zapravo bila riječ o njihovoj zajedničkoj imovini (iako je raspolaganje moglo biti povjereno jednoj osobi, što je bio *pater familias* ili kućni domaćin).¹⁰ Međutim, konceptualnim jačanjem i širenjem individualnog vlasništva, kućni domaćin počeo se poimati kao titular navedene imovine. Slijedom toga, oporuka je počela imati sve značajnije mjesto u tom razdoblju, te je kućni domaćin mogao slobodno raspolagati svojom imovinom i samostalno odrediti krug nasljednika.¹¹ Kao najstariji oblici oporuke ističu se oporuka sačinjena pred narodnom skupštinom uz sudjelovanje vrhovnog svećenika (*testamentum comitiis calatis*) i oporuka vojnika sačinjena u ratu bez formalnosti (*testamentum in procinctu*).¹²

Povijesno gledano, u civilnom pravu oporuka se spominje još u Zakoniku XII ploča, ali bez mogućnosti slobode oporučnog raspolaganja. Kako bi se postigli učinci testamenta, s vremenom je bio uveden mancipacijski testament, tj. oporuka u formi *gesta per aes et libram* u kojem bi testator pred libripensom i petoricom svjedoka prenio vlasništvo ostavine na osobu od povjerenja, a ta bi se osoba fiducijarno obvezala nakon njegove smrti prenijeti ostavinu na osobe koje je mancipant označio.¹³ Time ta osoba još nije postojala nasljednik, nego je trebala posebno poduzeti stjecanje nasljedstva. Kako je nastajala potreba za promjenom učinaka testamenta, pojavio se *testamentum per aes et libram* novijeg oblika koji je pored mancipacije uključivao i nunkupaciju koja se smatrala svečanom formalističkom izjavom učinjenom pred

¹⁰ Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2002., str. 394.

¹¹ Horvat, M., Petrak, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2022., str. 360.

¹² Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., str. 470.

¹³ Horvat, *op.cit.* u bilj. 10, str. 403.

svjedocima (sa određenom formulom koja se izgovarala prilikom pravljenja oporuke).¹⁴ U daljnjem razvoju, što se tiče oporuka po pretorskom pravu, ona se oslanjala na pisanu oporuku koja je bila praćena sa sedam pečata bez obzira je li je prije toga izvršena mancipacija ili nunkupacija, jer time se stjecala *bonorum possessio* (posjed ostavinske imovine) koju je pretor štiti svojim ediktom. Nadalje, u carskom zakonodavstvu davala se prednost načelima pretorskog nasljeđivanja ali se težilo spojiti civilno i pretorsko pravo.¹⁵ U Justinijanovu razdoblju postoji razlika između privatnih i javnih oporuka, te su privatne oporuke mogle biti usmene (izjavljene pred sedam svjedoka) ili pisane (vlastoručno ili diktirano). Javne oporuke sastavljale su se na svečani način tako što bi oporučitelji svoje očitovanje dali na zapisnik kod suda ili kurije.¹⁶

Jedna od elementarnih pretpostavki kod oporučnog nasljeđivanja u rimskom pravu bila je sposobnost praviti oporuku (*testamenti factio activa*) i sposobnost biti imenovan za nasljednika (*testamenti factio passiva*).¹⁷ Ona je pripadala punoljetnom rimskom građaninu i osobi koja je bila *sui iuris*.¹⁸ Međutim, ako je određena osoba bila *intestabilis*, postojala je nemogućnost sastavljanja oporuke. Postojala su i ograničenja kod djelatne sposobnosti rimskog građanina među kojima nisu mogli sastavljati oporuku ni duševno bolesni, nedorasli, rasipnici ni gluhoonijemi.¹⁹ Naknadno, u Justinijanovu pravu dana je mogućnost i gluhoonijemima da prave oporuku (pod uvjetom da nisu bili takvima od samog rođenja) te hereticima i apostatima. S obzirom da su odredbe *testamenti factio* bile kogentne naravi, znači da je to svojstvo trebalo postojati od samog početka sastavljanja oporuke pa sve do smrti kako bi oporuka bila valjana.²⁰ *Testamenti factio passiva* bila je sposobnost biti oporukom imenovan za nasljednika, koja je u pravilu pripadala samo rimskim građanima. Od poznate *constitutio Antoniana* pasivnu su testamentifikaciju imali i svi peregrini.²¹ Također, postojala je kategorija neodređenih osoba, *personae incertae*, koje nisu mogle biti imenovani za nasljednike. Kako ističe Horvat, u tu kategoriju spadaju *postumi*, rođeni poslije oporučiteljeve smrti i kolektivi koji su predstavljali začetke pravnih osoba.²² Uz to, *testamenti factio passiva* trebala je postojati od časa pravljenja oporuke kroz delaciju, odnosno pozivanje osobe da primi nasljedstvo, pa sve do akvizicije,

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, str. 404-405.

¹⁷ *Ibid.*, str. 405.

¹⁸ Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998., str. 435.

¹⁹ Horvat, *op. cit.* u bilj. 10, str. 407.

²⁰ Horvat; Petrak, *op. cit.* u bilj. 11, str. 364.

²¹ Horvat, *op. cit.* u bilj. 10, str. 406.

²² Eisner; Horvat, *op. cit.* u bilj. 12, str. 486.

odnosno prihvata nasljedstva. Uz to se treba spomenuti i kategorija osoba koje su mogli biti imenovani nasljednicima ali nisu mogli steći nasljedstvo jer im je određenim propisima bilo zabranjeno (*incapaces*), kao što su bili neženje, oženjeni bez djece itd.²³ Sljedeća važna pretpostavka bila je dostojnost primanja nasljedstva, te su tako postojale osobe koje je pogađala *indignitas*. Oni su osim pasivne legitimacije imali *capacitas*, ali su smatrani nedostojnima da mogu zadržati imovinu koju bi im netko namijenio oporukom, te bi im se ona oduzimala.²⁴

Ključna pretpostavka valjanosti oporuke bilo je imenovanje nasljednika (*heredis institutio*) koje se moralo nalaziti na početku oporuke. Sve do Justinijanova doba, kad su se ukinule te formalnosti, vrijedile je pravilo po kojemu su se nevaljanima smatrale odredbe koje bi se nalazile ispred imenovanja nasljednika.²⁵ Valja spomenuti i kodicile koji su bili posebni pravni poslovi, najčešće isprave u kojima su u početku najčešće bile sadržane povjerbine (*fideicommissa*), a kasnije i druge odredbe, a razlikovali su se od oporuke po sadržaju jer kodicili nisu sadržavali imenovanje nasljednika niti su imali propisanu formu. Međutim, u postklasično doba dolazi do konceptualnog približavanja oporuke i kodicila, pa se tako oporuci mogla dodati i kodicilarna klauzula te bi oporuka vrijedila kao kodicil ako se ne bi mogla održati na snazi kao oporuka.²⁶

Rimsko nasljedno i oporučno pravo je u tijeku svojeg razvoja doživjelo niz izmjena koje su načelno išle u smjeru pojednostavljivanja. To se posebno odnosi na različite oblike oporučnog nasljeđivanja koje je kroz razdoblja rimske pravne povijesti doživjelo niz strukturalnih promjena. U Justinijanovo doba tako se ukinula već spomenuta formalna pretpostavka po kojoj je oporuka morala započeti imenovanjem nasljednika, odnosno nužnost korištenja točno predviđenih izraza za to.²⁷ S druge strane, Justinijanovo pravo poznavalo je dva redovita oblika oporuka u vidu pisane i nunkupativne oporuke, uz već ranije spomenutu daljnju sistematizaciju oporuka. Oporučno pravo kakvo je poznavala Justinijanova kodifikacija bilo je temelj njegove recepcije u europskom srednjovjekovlju i kasnije. U daljnjem razvoju, u srednjem vijeku su se razvile i neke nove pravne institucije i načela, koji su se u određenoj mjeri razlikovali od onih koje su poznavali rimski pravници. Primjeri za to su koncepti uzajamnih oporuka, oporučnih ugovora itd.²⁸ Nadalje, čak i prije recepcije rimskog prava u

²³ *Ibid.*

²⁴ Horvat, *op.cit.* u bilj. 10, str. 407.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*, str. 409-410.

²⁷ Creid K. G.; Dewall, M. J.; Zimmerman, R. (ur.), *Comparative Succession Law, Volume I: Testamentary Formalities*, Oxford, 2011., str. 28.

²⁸ *Ibid.*, str. 31.

tom području, Katolička Crkva je pokrenula temeljne reforme nasljednog prava u kontinentalnoj Europi, pa su, primjerice, u Engleskoj postupke u vezi nasljeđivanja provodili crkveni sudovi.²⁹ Te su reforme bile od velike važnosti u kontekstu oporuka, jer, iako je oporučno nasljeđivanje načelno bilo iznimka u srednjovjekovnim društvima, crkva je od ranog vremena poticala oporučne odredbe *pro salute animae* koje su postale važan aspekt srednjovjekovnog društva. Oporuke koju su obuhvaćale *piae causae* izgledale su sasvim drugačije od rimskih oporuka, te uglavnom nisu sadržavale imenovanje nasljednika, nego uglavnom legate pojedinih predmeta crkvenim institucijama.³⁰ Crkva, međutim, nije bila jedini akter koji je utjecao na razvoj nasljednog prava, posebice u području oporučnih formalnosti. Razvitak gradova uvelike je pridonio i uvođenju novog oblika oporučivanja, kao što je npr. oporuka pred javnim bilježnikom.³¹ Istovjetnost i jednoobraznost nisu postojali, kao što se može vidjeti na primjeru Francuske koja se u bitnomu razlikovala od ostatka Europe. Tako je nunkupativna oporuka pred svjedocima i bilježnikom bila uobičajena praksa u većini krajeva Europe, a autoritativno ju je priznao i car Maksimilijan I. u svojoj carskoj uredbi o notarima iz 1512. g. (*Reichsnotariatsordnung*), dok je u Francuskoj bila zabranjena sa *Ordonnance* iz 1735. U Prusiji su privatne oporuke bile potpuno ukinute kao redoviti oblik sastavljanja.³²

Što se tiče razlike oporuka i kodicila, u nekim regijama, poput Nizozemske i Njemačke, uobičajena je bila praksa da se nevaljane oporuke smatraju kao kodicili, gdje god je to bilo moguće, čak i ako nisu sadržali kodicilarnu klauzulu. Iz toga se može vidjeti kako je u ranijem srednjovjekovnom pravu razlika između kodicila i oporuka na određeni način izgubila svoju praktičnu važnost, jer su formalni zahtjevi za oporuke modificirani u skladu s načelima kanonskog prava gdje su zakonodavstvo i sudska praksa zapravo praktično bili ukinuli *heredis institutio*.³³ Međutim, navedena situacija se promijenila počevši od kasnog srednjeg vijeka nadalje. Pod utjecajem rimskog prava, *heredis institutio* ili imenovanje nasljednika ponovno je postalo nužni sastojak oporuka unutar europskog *ius commune*.³⁴

²⁹ *Ibid.*, str. 29.

³⁰ *Ibid.*, str. 31.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, str. 32.

³³ *Ibid.*, str. 34.

³⁴ *Ibid.*, str. 33.

3. OPĆENITO O HRVATSKOM GLAGOLJSKOM NOTARIJATU U DALMACIJI I O GLAGOLJSKIM OPORUKAMA

Oporučno nasljeđivanje jedno je od temeljnih vrsta nasljeđivanja koje se kroz povijest postupno razvijalo, ali usprkos tomu, forma i sadržaj kojim su pisane oporuke kroz povijest su u dobroj mjeri i danas gotovo iste. Srednjovjekovne oporuke nam donose dvostruku sliku tadašnjeg svijeta, jer na jedan način sadržavaju podatke o nasljeđivanju i vlasništvu, a na drugi način prezentiraju oporučiteljevu pobožnost.³⁵ Pojavom notarijata u razvijenom srednjem vijeku oporuke su kao isprave na određeni način postupno dobile snagu javne vjere (*fides publica*). Također, takvim oblikom oporučivanja zamijenila se srednjovjekovna praksa koja se dotad temeljila na usmenim oblicima.³⁶

Od sredine 15. st. pa sve do 19. st. na teritoriju dalmatinskih komuna pojavio se hrvatskoglagoljski notarijat. Za razliku od ranijeg raširenog klasičnog notarijata latinskog tipa, ovdje je bila riječ o notarijatu u kojem su se sastavljale isprave glagoljicom na hrvatskom jeziku. S pravne strane, glagoljski notarijat zapravo je podjednak latinskom i talijanskom notarijatu, ali na dalmatinskom prostoru i nije bilo glagoljskog notarijata u pravome institucionalnom smislu.³⁷ Tamo su djelovali samo individualni popovi glagoljaši koji su kroz sastavljanje oporuka i bilježenje u glagoljske bratovštinske knjige obavljali notarski posao.³⁸

Hrvatskoglagoljski notarijat koji se razvijao na dalmatinskim otocima tijekom 17. st. veže se ponajviše uz crkveni stalež koji je dolazio iz reda popova glagoljaša i franjevaca trećoredaca glagoljaša.³⁹ Na otoku Zlarinu u tom su razdoblju djelovali popovi glagoljaši (don Mate Despot, don Matij Perošić, don Gustin Vidulin Černarić te don Jivan Oštarić) koji su u periodu od 1661. do 1683. g. sastavili ukupno 47 glagoljskih oporuka.⁴⁰ Većina njih pisana je glagoljicom, ali kod nekih nailazimo i na kopije latinicom. Tako pop glagoljaš Jivan Oštarić,

³⁵ U znanosti su postojale dvije škole u proučavanju oporuka, francuska i engleska škola. Francuska škola polazila je od stajališta prema kojem je u oporukama fokus bio na religioznim motivima oporuka, dok je engleskoj školi težište proučavanja bilo na vlasništvu i nasljeđivanju. Teoretičari su smatrali da se radilo o podjeli u kojoj se mogla vidjeti problematika srednjovjekovnih društvenih slojeva. Pojavom notarijata, kontinuirano bilježenje oporuka doprinijelo je razumijevanju kako forme tako i sadržaja oporuka (Ladić, Z., *Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Vol. 17, 1999., str. 17-29, str. 17-18).

³⁶ Lonza, N., *Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 63, No. 5-6, 2013., str. 1203-1232.

³⁷ Botica, I.; Galović, T., *Egdotika glagoljskih notarskih isprava*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 16, No. 1., 2020., str. 23-74, str. 26.

³⁸ Vigato, I., *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*, Zadar, 2017., str. 127.

³⁹ Runje, P., *Franjevci trećoredci kao javni bilježnici u 16. i 17. stoljeću*, Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, Vol. 30, No. 1, 2003., str. 201-209.

⁴⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 16-17.

koji je napisao 11 oporuka, neke od njih je pisao latinicom (kako će se vidjeti u nastavku analizira).⁴¹ Svaka glagoljska oporuka načelno je imala talijansku kopiju, od kojih je mali broj sačuvan. Kako su notarske knjige imale javno-pravni značaj, u doba mletačke republike notarski protokoli bili su pod nadzorom mletačkog providura, a notari svećenici pod nadzorom biskupa.⁴² Što se tiče obrazovanja notara u tom razdoblju, iako detalji nisu poznati, iz njihovih isprava se može razaznati određeno pravno znanje s obzirom na to da su pravilno koristili razvijenu pravnu terminologiju (primjerice, koristili su očite latinizme kao što su izrazi *nobile* i *stabilo*,⁴³ *inštancija*,⁴⁴ *obligati*⁴⁵ itd.).

S obzirom da su te oporuke bile sastavljene izvan grada, odnosno u selima i na otocima, glagoljaši su smatrani neslužbenim seoskim notarima, čije je sastavljanje isprava imalo određenu težinu, odnosno ugled i autoritet, što je na određeni način i djelovalo i na pravni učinak sastavljenih oporuka.⁴⁶ Pritom je notar zapravo samo imao ulogu osobe sastavljača isprave (*rogatus* - dakle onaj koji je zamoljen od stranaka), dok je autorom oporuke (*auctor*, odnosno osoba koja u pravnom smislu vrši pravnu radnju na koju je ovlaštena) dakako smatran sam oporučitelj.⁴⁷

Općenito govoreći, razvoj notarijata (latinskog, glagoljskog ili talijanskog tipa) u dalmatinskim komunama prolazio je kroz tri osnovna razdoblja. Prvo je razdoblje notara-pisara, drugo je razdoblje notara-svećenika, a posljednje je razdoblje profesionalnih notara. Promjene u organizaciji gradske uprave posebno se očitovale u vidu uspostavljanja novih komunalnih funkcija kao što su suci, vijećnici te uspostavljanje ureda javnih bilježnika.⁴⁸ Razvoj institucije javnog bilježništva zahtijevao je i mjesto i stručnjake kod kojih bi javni bilježnici naučili zanat. Najveći utjecaj na ustroj notarijata u dalmatinskim krajevima imale su talijanske pravne škole, posebice bolonjsko i padovansko sveučilište. Tijekom obrazovanja bilježnici su sastavljali isprave, točnije oporuke na temelju obrazaca koje su sastavljali tamošnji profesori te su na taj način isprave sadržavale tada važeću pravnu terminologiju.⁴⁹ Od 15. st.

⁴¹ *Ibid.*, str. 14.

⁴² Kolanović, J., *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske*, Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, No. 32-33, 1983., str. 131-187, str. 162.

⁴³ Pantelić, M., *Ante Šupuk, Šibenski glagoljski spomenici (recenzija)*, Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, No. 9-10, 1960., str. 166-174, str. 172.

⁴⁴ *Ibid.* Značenje: molba, tužba.

⁴⁵ *Ibid.* Značenje: obavezati, zadužiti.

⁴⁶ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 20.

⁴⁷ Stipišić, J., *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1984., str. 150-157.

⁴⁸ Grbavac, B., *The professional Formation of Public Notaries in Dalmatia from the Second Half of the Twelfth Century to the End of the Fourteenth Century*, u: Mostert, M.; Adamska, A., *Writing and the Administration of Medieval Towns. Medieval Urban Literacy I*, Turnhout, 2014., str. 285-312, str. 289.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 290- 291.

na kvarnerskom prostoru djelovali su potpuno osposobljeni notari koji su svoju profesionalnu sposobnost iskazivali notarskim znakom, potvrđujući da su ovlaštene po carskoj ili papinskoj ovlasti.⁵⁰ Stoga možemo reći da je notarijat ne samo historiografska već i pravna stečevina zapadnoeuropske kulturne civilizacije, koja je ostvarila značajan utjecaj na jadranskoj obali.⁵¹ U pogledu glagoljskog notarijata, kako je već ranije napomenuto, bila je riječ o notarima-svećenicima, koji su po svemu sudeći imali određena opća pravna znanja.

⁵⁰ Botica, I.; Galović, T., *Hrvatskoglagoljski notarijat u europskom kontekstu*, u: Badurina Stipčević, V.; Požar, S.; Velčić, F. (ur.), *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okruženju*, Zagreb, 2015., str. 115-143, str. 124.

⁵¹ *Ibid.*, str. 115.

4. ZLARINSKE OPORUKE IZ 17. ST.

U ovom radu analizira se ukupno četrdeset i sedam glagoljskih oporuka nastalih na otoku Zlarinu u razdoblju od 1661. do 1683. g. Općenito, u svim analiziranim oporukama najprije se može naći oznaka notara koji je sastavljao oporuku uz navođenje formule rogacije.⁵² Uz to, notarev potpis bio je praćen i nekim njegovim osobnim podacima, poput imena i navođenja imena oca, uz bilježenje njegove funkcije odnosno službe koje je vršio.⁵³ Specifično za zlarinske oporuke bilo je i navođenje dana i godine smrti oporučitelja i mjesta njegova ukopa, ovisno je li bio pokopan u crkvi ili na groblju.⁵⁴ Kao glavni nositelj sastavljenih oporuka bili su u to vrijeme kurati, odnosno popovi glagoljaši, s ovlaštenjem koje je omogućavalo da oporuke koje oni sastave budu pravno valjane.⁵⁵ To je proizlazilo iz praktičnih potreba društva u kojem su oni kao jedine relevantnije obrazovane i pismene osobe smatrane neslužbenim seoskim notarima. Svoju obuku stjecali su u sjemeništu za glagoljaše koje je bilo otvoreno u 17. st. pokraj crkvice sv. Martina u Šibeniku, pod upravom I. T. Mrnavića.⁵⁶ Bila je riječ o trogodišnjoj školi u kojem su se obučavali glagoljaši a glavni učitelj je bio upravo i njegov osnivač I. T. Mrnavić.⁵⁷ Popovi glagoljaši bili su vrlo ugledne osobe u tom vremenu, jer osim sastavljanja statuta, oporuka i različitih privatnopravnih imovinskih isprava, uvelike su imali utjecaj na razvitak kako kršćanskog tako i svjetovnog života.⁵⁸

U kasnom srednjem vijeku se općenito smatralo opasnim za spas duše preminuti bez ostavljene oporuke, što dakako vrijedi i za šire šibensko područje,⁵⁹ a na određeni način se odnosi i na razdoblje analizirano u ovom tekstu. Tako i u zlarinskim oporukama vidimo da su oporučitelji bili izrazito religiozni te da su im oporuke predstavljale vrijedne akte, iako se iz njih ne mogu uvijek iščitati razlozi sastavljanja. U prvom analiziranom razdoblju 1661.-1665. g., svih deset sadržanih oporuka sastavio je don Mate Despot, koji je bio kurat⁶⁰ na otoku Zlarinu. Svih deset oporuka je strukturalno i oblikom izuzetno slično, s naznakom kurata, istaknutim imenom oca i navođenjem dana smrti i mjesta pokopa ostavitelja. Za primjer može

⁵² Cf. Grbavac, B., *Zadarski notari u 13. i 14. stoljeću*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006., str. 96.

⁵³ *Ibid.*, str. 119.

⁵⁴ Šupuk, *op.cit.* u bilj. 9, str. 21.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 20.

⁵⁶ Šupuk, A., *Sedam stoljeća glagoljice u Šibeniku*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. 14, No. 2, 1986., str. 27-33, str. 31.

⁵⁷ Stošić, K., *Galerija uglednih Šibenčana*, Šibenik, 1936., str. 60-96.

⁵⁸ Bratulić, J., *Glagoljaštvo i glagolizam u crkvenom i društvenom životu Hrvata i Slovenaca*, Kolo, No. 3-4, 1995., str. 153-166, str. 158.

⁵⁹ Ladić, Z., *Epidemije kuge i zdravstvena kultura u Šibeniku u kasnom srednjem vijeku*, Historical contributions = Historische Beiträge, Vol. 40, No. 60, 2021., str. 39-73, str. 55.

⁶⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 221. Značenje: župnik.

se uzeti oporuka Miše Heraka u kojoj stoji: „*Pisah taštament ja don Mate Despot, sin pokojnoga Stipana. Umri isti Miše Herak na i (=28) jenara č h m g (=1664) i bi pokopan u crkvi Blažene gospe u Zlarinu*“.⁶¹ Svih deset ostavitelja pokopano je istoj crkvi na Zlarinu.

U drugom analiziranom razdoblju 1666.- 1676. nalazi se dvadeset i šest oporuka koje su pisali različiti popovi glagoljaši. U prve dvije oporuke riječ je o don Matiju Perošiću koji je djelovao dijelom na otoku Zlarinu, a dijelom u Jezerima. Od sakupljenih oporuka koje je on sastavljao dvije se odnose na oporuke na Zlarinu, u kojima je on bio zamoljen za sastavljanje oporuke („... *ki to pisah namisto kurata u Zlarinu*.“)⁶² vjerojatno zato jer u vrijeme sastavljanja oporuke nije bilo kurata na otoku Zlarinu, pa je umjesto njega oporuke sastavio don Matij Perošić iz Jezera. Zanimljivo je da je u oporuci Tomasa Lovrića ispod navedenog jednakog završetka opet ponovljen pasus u kojem on imenuje nasljednike i određuje raspored svoje imovine.⁶³ Vjerojatno je riječ o naknadnim izmjenama prve redakcije oporuke.⁶⁴

U drugom razdoblju djeluje i don Gustin Vidulin Černarić te se povećava broj oporuka na dvadeset i šest. Veći broj oporuka u drugom razdoblju mogao bi se objasniti okolnostima vremena u kojem su oporuke pisane. Naime, turska najezda Dalmacije koja je obilježila 17. st. nagnala je stanovnike Šibenika na migracije te je to kao i pojava kuge uvelike doprinijelo da se struktura stanovništva izmijeni.⁶⁵ Većinom je stanovništvo spas od kuge pronalazilo na otocima, što se može vidjeti iz podataka koje prenosi župnik Oštarić, po kojemu se tada broj stanovnika na Zlarinu povećao na 1.018 stanovnika, a rezultat toga nije bio prirodni priraštaj.⁶⁶ Od ostalih dvadeset i četiri oporuke, devetnaest oporuka sastavio je don Gustin Vidulin Černarić, dok je preostalih pet iz toga razdoblja pisao don Jivan Oštarić, iako je u oporuci navedeno da ih je sastavljao don Černarić. Tako se u oporuci Jakova Dobrina može vidjeti da je pri kraju hrvatsko-latinske kopije završetak oporuke prepisao i preveo don Jivan Oštarić („*Ovi tastament prechopigiah gia Givan Ostarich, curat, onacho chacho ga pisa gisti don Agustin Vidulinich, parvi curat*“).⁶⁷ U oporuci Mare Kazijine ističe se da je dio oporuke, od

⁶¹ *Ibid.*, str. 108.

⁶² *Ibid.*, str. 114. Riječ je o oporuci („*taštament*“) Ivana, sina pokojnoga Luke Braničeva („*koji to napisah umjesto kurata u Zlarinu*“).

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*, str. 115.

⁶⁵ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str.33.

⁶⁶ Bezić, J.; Rihtman-Auguštin, D. (ur.), *Povijest i tradicije otoka Zlarina*, Zagreb, 1982., str. 180.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 166: „*Ovaj testament prekopirah ja, Jivan Oštarić, curat, onako kako ga je pisao isti don Gustin Vidulin, prvi curat*“.

navođenja legata do svjedoka,⁶⁸ pisao također don Jivan Oštarić, te se iz toga možemo primijetiti prisutnost obaju kurata koji su djelovali u isto vrijeme.

U zadnjem analiziranom razdoblju 1677.-1683. svih jedanaest oporuka pisao je don Jivan Oštarić.⁶⁹ Valja spomenuti kako je u tom periodu u pet oporuka vršena naknadna redakcija, te je, nekoliko godina nakon sastavljanja ponovno bila istaknuta datacija, s ciljem potvrđivanja testamenta pred kuratom i bilježenjem dana smrti i mjesta pokopa. Primjer za to je oporuka Stipe Lovrića („*Č h o (=1680), na (=28) aprila potvardih ovi taštament ja Stipe Lovrića, u jistoj nemoći, u koj san ga prija učinija prid Jivan Oštarićen, kuratom od Zlarina. Č h o (=1680), na id (=25) maja priminu Stipe Lovrića, bi pokopan u crikvi parokialoj Blažene gospe u Zlarinu.*“).⁷⁰ Sukladno tomu, može se primijetiti da su sve te situacije bile od velikog utjecaja na zlarinskog čovjeka kojemu je razlog sastavljanja oporuke najvjerojatnije bio strah od iznenadne smrti.⁷¹

4.1. Struktura analiziranih oporuka

Analizirane oporuke sačuvao je don Krsto Stošić, koji je prepoznao njihovu važnost te ih prenio iz općinskog arhiva u Gradski muzej.⁷² Što se tiče samog otoka Zlarina, iz tog razdoblja sačuvano je dakle četrdeset i sedam oporuka koje je naknadno izdao Ante Šupuk u svojoj knjizi *Šibenski glagoljski spomenici* iz 1957. g. Strukturalno, oporuke su započinjale protokolom koji je sadržavao formulu invocacije i dataciju. Središnji dio bio je tekst, odnosno korpus u kojem je kod svih oporuka bila unesena arenga koja je davala svečani karakter oporuci.⁷³ Tekst je nadalje sačinjavala naracija ili ekspozicija u kojima su se izricale okolnosti koje su prethodile pravnom činu. Kao glavni dio korpusa može se istaknuti dispozicija u kojoj se nalazi objekt same isprave.⁷⁴ U dispoziciji su se nalazile i finalne klauzule od kojih su neke bile prohibitivnog a neke obligatornog karaktera. Pored toga, neke oporuke sadržavale su i sankciju.⁷⁵ Posljednji dio same oporuke činio je eshatokol u kojem su bila navedena imena

⁶⁸ *Ibid.*, str. 166. Riječ je o oporuci („*taštament*“) Mare Kazijine od Zlarina.

⁶⁹ *Ibid.*, str. 195: „*E pop Jivan Oštarić, kurat, pišem pravo, kako slišah.*“ („Ja don Jivan Oštarić, kurat, pišem akt, kako sam slušao.“ Sve su oporuke završavale tom rečenicom).

⁷⁰ *Ibid.*, str. 188 („28. travnja 1680. godine, potvrđujem ovaj testament, ja, Stipe Lovrić, u istoj nemoći, koji sam već prije učinio pred Jivanom Oštarićem, notarom u Zlarinu. 25. svibnja 1680. godine preminu Stipe Lovrić i bješe pokopan u župnoj crkvi Blažene Gospe na Zlarinu.“).

⁷¹ Ravančić, G., *Crkvene institucije u Dubrovačkim oporukama s kraja 13. i u prvoj polovici 14. stoljeća*, Croatica Christiana periodica, Vol. 40, No. 78, 2016., str. 49-65, str. 51.

⁷² Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 15.

⁷³ Botica; Galović, *op. cit.* u bilj. 50, str. 128-129.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Grbavac, *op. cit.* u bilj. 52, str. 96.

svjedoka, ime notara, odnosno kurata koji je pisao oporuku.⁷⁶ Svaka Zlarinska oporuka na kraju je sadržavala i datum smrti te mjesto pokopa oporučitelja.⁷⁷

Analizirane zlarinske oporuke najčešće započinju invokacijom. Primjer toga može se naći u oporuci Šime Lovrića koja započinje invokacijom “*U ime Isusa amen!*”.⁷⁸ Riječ amen tako je predstavljala aprekacijsku formulu kojom oporučitelj želi da sadržaj oporuke bude uspješan.⁷⁹ U razdoblju od 1661. do 1665. g. svih deset pisanih oporuka sadrže invokaciju “*u ime boga amen!*” ili “*u ime Isusa amen!*”. Što se tiče razdoblja 1666.-1676., od ukupnih dvadeset i šest oporuka njih jedanaest sadrži i zazivanje Gospe. Tako oporuka Miše Miškova sadrži “*U jime boga i dive Marije!*”.⁸⁰ Trinaest oporuka ne sadrži invokaciju već započinju sa datacijom, što znači da se već u kasnijem razdoblju odstupa od ustaljenih diplomatskih elemenata. Isti trend se nastavio i u posljednjem analiziranom razdoblju od 1677.-1683. u kojem nijedan testament ne sadrži invokaciju.⁸¹

Nakon invokacije slijedi datacija s naznakom godine, mjeseca i dana sastavljanja oporuke. Svih četrdeset i sedam oporuka u svim razdobljima imalo je istu naznaku datacije. U kasnijim oporukama, uzevši za primjer oporuku Stipe Lovrića, može se naći i datacija u vremenu “*od kunplite*” (vrijeme kada svećenici mole kompletorij, zadnji dio brevijara⁸²), pa se može vidjeti kako su se oporučitelji ravnali po crkvenom kalendaru i svečanostima.

Kako je već napomenuto ranije, arengom se oporukama davao svečan ton, odnosno njome je oporuka dobivala na pravnoj snazi.⁸³ To se može vidjeti i u analiziranim zlarinskim oporukama, te svih četrdeset i sedam oporuka sadrži arengu.⁸⁴ Najčešća formula glasila je “*budući bolna u tilu, a u dobroj pameti*” (oporuka Mande, žene pokojnog Šime Bebana)⁸⁵ ili “*budući u kući mojoj zdrav u životu i u dobri pameti*” (oporuka Ivana Obadića)⁸⁶. Odmah nakon arenge slijedili bi legati, u izvorniku *laši*, od 12 ili 24 soldina pojedinoj crkvi.⁸⁷ Iz analiziranih

⁷⁶ Botica; Galović, *op.cit.* u bilj. 50, str. 130.

⁷⁷ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 107. Primjer oporuke Mare Lubine: „*Umri ista Mare na j (=30) jenara i bi pokopana u crkvi B(lažene) gospe u Zlarinu*“, tj. „Umrila Mare 30. siječnja i bješe pokopana u crkvi Blažene Gospe na Zlarinu“.

⁷⁸ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 105.

⁷⁹ Grbavac, *op. cit.* u bilj. 52, str. 95.

⁸⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 157.

⁸¹ *Ibid.*, str. 187-200.

⁸² *Ibid.*, *op. cit.* u bilj. 9, str. 188.

⁸³ Grbavac, *op. cit.* u bilj. 52, str. 112.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 111.

⁸⁵ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 190.

⁸⁶ *Ibid.*, str. 106-107.

⁸⁷ *Ibid.*, str. 20.

oporuka ne može se u potpunosti razaznati materijalno stanje pojedinih oporučitelja, no davanje novca u pobožne svrhe u svakom slučaju svjedoči o tadašnjoj raširenoj pobožnosti.

Središnji dio oporuke činio je tekst odnosno korpus. Najvažniji dio korpusa bila je dispozicija, jer je u njoj obuhvaćen materijalni (moralni) objekt oporuke.⁸⁸ Kao primjer može poslužiti oporuka Mate Juranovića: “*a sada ostavljam braći svetoga Roka tarsje, ko je kod Vukovih i s voćem, ko se nahodi u jistome tarsju, da mi imaju dati tri mise govoriti na godišće, jenu za moju dušu, drugu za oca moga i majku moju*”⁸⁹. Nakon dispozicije slijedile su klauzulne formule (tzv. finalne klauzule) kojima se štitio učinak pravnog čina, ovisno o aspektu same dispozicije.⁹⁰ Najčešća finalna klauzula koju su sadržavale analizirane zlarinske oporuke bila je sankcija. Sankcije su predstavljale jednu vrstu kazne kojima se štitila dispozicija.⁹¹ Općenito govoreći, sankcije su mogle imati duhovni i materijalni karakter. Duhovni karakter sankcije značio je zazivanje Božje srdžbe ako se nasljednici ne bi držali oporuke ostavitelja. No zapravo niti u jednoj analiziranoj oporuci ne nalazimo sankcije duhovnog karaktera. Sankcija su bile materijalne naravi, te se na taj način htjelo kazniti nasljednike u slučaju nepoštivanja oporučnih odredbi.

Za primjer može poslužiti oporuka Jure Škaričina koji je zaprijetio sinovima da će živjeti o travi i vodi ako prije majčine smrti posegnu za imovinom na kojoj je njoj očito bio ostavljen *ususfructus* (plodouživanje) do njezine smrti: „*Ostavljam od svega moga dobra moji redi sini Matu i Šimu i ki bi od njih parvi potega na dil za života matere njihove, a moje žene Gašpere, da mu se nima dati ništar nego da žive (!) o travi i vodi i u providenu negovu, a od moga dobra ništar.*“⁹² Iz toga se može vidjeti kako su muževi htjeli imovinski osigurati svoje žene nakon smrti. U primjeru oporuke Jakova Dobrina, ostavitelj upućuje sankciju supruzi kojom ističe da ako se preuda, može uzeti samo ono što joj je on ostavio: “*A sada činim reda moju ženu, dokle bude stati na momu, da je dona i domina od sega moga nobila i štabila. Ako bi se udala, da nima uzeti nišće, nego ča san joj ostavi.*”⁹³

⁸⁸ Botica; Galović, *op. cit.* u bilj. 50, str. 129.

⁸⁹ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 156 („A sada ostavljam bratovštini svetoga Roka vrt, koji je kod Vukovih zajedno s voćem u njemu, da mi imaju dati tri mise na godinu, jednu za moju dušu, drugu za oca i majku moju.“).

⁹⁰ Botica; Galović, *op. cit.* u bilj. 50, str. 129.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 197 (“Ostavljam svu svoju imovinu mojim nasljednicima sinovima Mati i Šimi i ako bi koji od njih prvi posegnuo za majčinih dijelom za života njihove majke, da mu se nema dati ništa, nego da žive na travi i vodi i u providenju Njegovom, a od moga dobra ništa.“). Izraz *redi* (nasljednici) u izvorniku očito je izveden od latinskog *heredi* (vidi Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 167).

⁹³ *Ibid.*, str. 165 (“A sada činim kao nasljednicu ženu moju, sve dokle bude živjela na mojem, da bude gospodarica sve pokretne i nepokretne imovine. Ako bi se ponovno udala, da nema uzeti ništa, osim onoga što sam joj ostavio.“).

U svim analiziranim oporukama navedene su samo sankcije materijalne naravi, prema kojima su oporučitelji željeli sankcionirati nasljednike u slučaju nepoštovanja odredbi iz dispozicije. U oporukama iz prvog analiziranog razdoblja 1661.-1665. g. od deset oporuka u dvjema su sadržane prohibitivne klauzule, u trima obligatorne a u ostalih pet oporuka izrečena je sankcija. U razdoblju 1666.-1676. g. od dvadeset i šest oporuka prohibitivna klauzula postoji u deset oporuka, dvije su sadržavale obligatornu klauzulu a četrnaest njih je obuhvaćalo formulu sankcije. U posljednjem razdoblju 1677.-1683. g. od jedanaest oporuka samo je jedna bila prohibitivna, dvije obligatorne, dvije sa sankcijom, a šest oporuka je sadržavalo obligatornu klauzulu koja je bila praćena sankcijom. Razlog tomu je dužina oporuka koje su sadržavale više elemenata nego u prva dva razdoblja, a također i imovinsko stanje oporučitelja koje je vjerojatno bilo veće u kasnijim razdobljima.

Prohibitivna klauzula tako se može naći u oporuci Klarice, žene pokojnoga Vicka Čakutinova, u kojem ona zabranjuje prodaju i darovanje onoga što je ostavila (*“S ovim kundicionom dajem i ostavljam Luki u darovno ime i da ne mozi Luka ni prodati ni darovati ni zaminit, nego Lukini redi uživati i Luka ostaviti komu mu drago.”*).⁹⁴ Prohibitivna klauzula u oporukama najčešće se odnosila na odredbe kojom su oporučitelji nasljednicima izražavali zabranu dijeljenja imovine onima koji nisu bili dio obitelji. Također, prohibitivna klauzula je služila kako bi miraz bio pravilno raspoređen, jer bi inače nasljednicima slijedila sankcija prema kojoj nisu mogli koristiti imovinu.

Što se tiče obligatorne klauzule, kako se može vidjeti u većini oporuka, ona je služila kao obveza nasljednicima da daju ostavljeni novac za gradnju crkava na otoku ili da daju mise jednom ili više puta godišnje za duše ostavitelja. To se može vidjeti iz oporuka Vicenca Kelemenova (*“Parvo godišće dva tolara da imaju dati moji sini u pomoć crkvi Svetog duha, ka će se graditi na varh Borovice u jistome selu i dva druga drugo godišće tolara jistoj crkvi, jedan obrus lakat po trijeset soldini, koliko mora biti obrus za jistu crkvu.”*)⁹⁵ i Mare Lubine (*“...ostavi Grubiši ne sinu, i to da mu nima nitkor inpača dati od sestar i neputov, ma pustiti ga živiti nega i negovi redi, kako obligajem, da za deset godišć na dan svete Mare ima govoriti misu veliku.”*).⁹⁶

⁹⁴ *Ibid.*, str. 112 („s ovim ugovorom ostavljam Luki na dar da ne može ni prodati, ni darovati, ni zamijeniti, nego da Lukini nasljednici uživaju i da Luka može ostaviti kome mu drago.“).

⁹⁵ *Ibid.*, str. 155 („Prve godine sinovi imaju dati po dva tolara za pomoć gradnje crkve Svetog duha, koja će se graditi na vrhu Borovice u istome selu i druge godišnje po dva tolara istoj crkvi, lakat obrusa(tkanine) po trideset soldina, koliko mora biti obrus za istu crkvu.“).

⁹⁶ *Ibid.*, str. 107 („ostavi Grubiši sinu, da mu se nitko ne dira u ono što će dati sestrama i pustiti ga da živi on i njegovi nasljednici i obvezujem ga da za deset godina, na blagdan svete Mare dade „govoriti“ jednu misu“.).

Od svih četrdeset sedam analiziranih oporuka, u njih dvadeset i pet se spominje sankcija, te se iz toga može vidjeti kako je to bila najzastupljenija od svih klauzula. Većinom su potencijalne sankcije bile upućene prema ženama kojima su muževi ostavljali imovinu uz uvjet da se ponovo ne udaju. U slučaju preudaje ostavljali bi im po nekoliko libara od dote. To se može vidjeti u oporuci Frane Bebanova (“... *da ju nima potisnuti ni sin Grubiša ni brat Mate do noga vrimena, dokle se ne uda. Ako bi se udala, da joj se ima dati dote libar (=200)*”).⁹⁷ U oporuci Miše Heraka može se naći primjer sankcije upućivane sinovima u slučaju da uzmu majčin dio ili ju otjeraju (“*Ostavi sva ostala dobra sinovom Mati i Juri, ako diode, razvi po kući. Ako bi moju ženu potisnuli, mozi uzesti po kuće i ostaviti komu joj drago.*”).⁹⁸ Navedeno svjedoči o tomu kako su muževi štitili svoje žene i njihov imovinski status čak i nakon smrti.⁹⁹

U zlarinskim oporukama nakon sankcije slijedilo bi imenovanje nasljednika (tj. *heredis institutio* iz rimskog prava i rimske pravne tradicije). Kako će se vidjeti u tekstu koji slijedi, većinom su se muškarci imenovali za nasljednike. Supruge su se često imenovala vlasnicama imovine za svojega života (zapravo, tu je riječ o osobnoj služnosti, tj. plodouživanju), kao npr. u oporuci Vicenca Kelemenova, ali nije bilo nepoznato ni imenovanje ženske osobe, npr. kćeri, kao nasljednice, kao npr. u oporuci Mate Juranovića.¹⁰⁰ Dakle, nije bilo nepoznato ni odstupanje od ustaljenih obrazaca vezanih uz tada dominantne patrijarhalne odnose.

Žene su uglavnom bile vezane za kuću, pa samim time ono što su donijele u dotu ili miraz je bilo predmet njihovog oporučivanja. Iz analize pojedinih oporuka može se vidjeti kako je nakon zemlje i nekretnina odjeća bila posebno važan predmet ostavine. Tim više što se u nekim oporukama može vidjeti kako su oporučitelji dopuštali prodaju i zalaganje nekog komada odjeće kako bi se prodajom dao novac kuratu da se plate mise koje su se smatrale odredbama za dušu.¹⁰¹

⁹⁷ *Ibid.*, str. 160 („da ju nema potisnuti ni sin Grubiša ni brat Mate, sve dok se ne uda. Ako se preuda, da joj se da 200 libara od dote.“).

⁹⁸ *Ibid.*, str. 108 („ostavi sva ostala dobra sinovima Mati i Juri, po razdiobi pola kuće svakome. Ako bi moju ženu potisnuli, ona može uzeti pola kuće i ostaviti kome god želi.“).

⁹⁹ Muraj, A., *Samostalnost i/ili podređenost: Ambivalencija društvenog položaja žena na Zlarinu*, Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, Vol. 29, No. 22., 1999., str. 219-229, str. 223.

¹⁰⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 155-156: „A sada ostavljam moju ženu donu i madonu od moga nobila i štabila“; „Ostavlan mojoj kćeri Jivanici sve moje nobilo i štabilo i da nima od sebe otisnuti mater svoju... Ostavlan moju kćer reda od moga dobra, ča se nahodi.“.

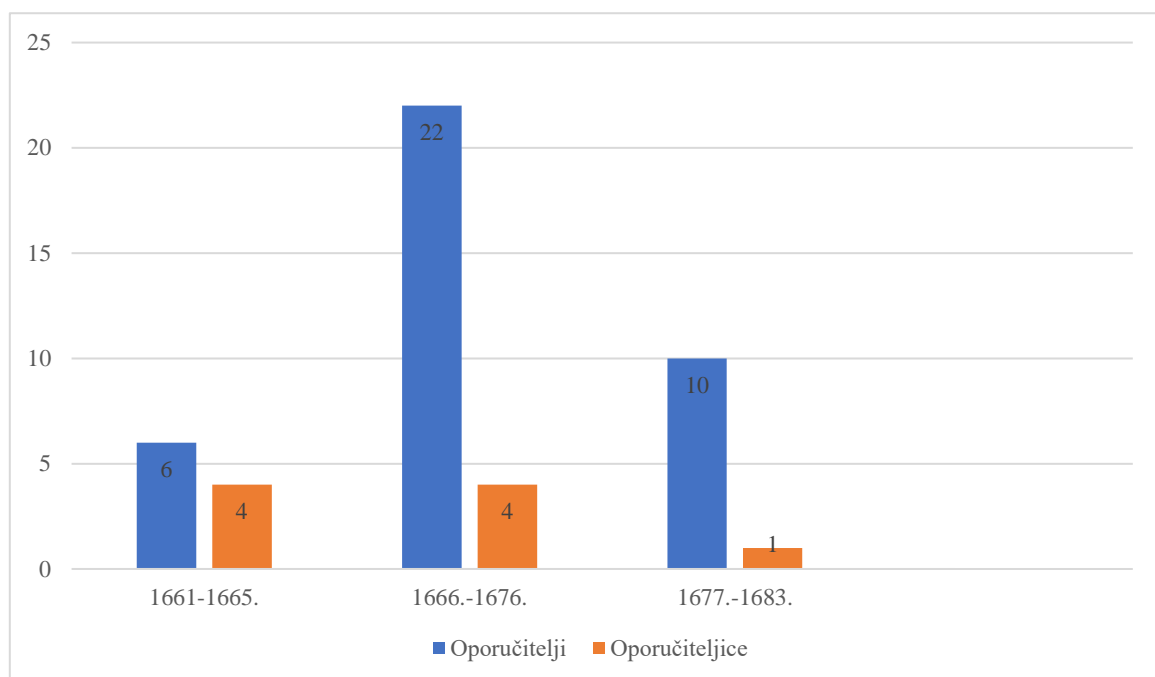
¹⁰¹ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 168. Primjer za to vidimo u oporuci Garge Smihinina (“*Pušćam ječermu s kućicama za mise kvar<a>ntane, da ju imaju prodati i dati kuratu pinezi*“ tj. „Dajem prsluk bez rukava na dugmad da od njegove prodaje, dadu mise kvarantane i kuratu novce.“).

Kako smo izložili pojedine elemente oporuke, za kraj ćemo se osvrnuti na oblik i karakteristike završetka oporuke i tko ih je sastavljao. U samo završnom dijelu oporuke, koji još nazivamo i eshatokol, tako nailazimo na bilježenje svjedoka, prokuratora te na notarski potpis.¹⁰²

4.2. Opći podaci iz analiziranih oporuka

Kao jedan potencijalno relevantni element koji se može iščitati iz analiziranih oporuka jest spol oporučitelja. Iz prikazanog grafa 1¹⁰³ tako se može vidjeti da su u svim trima analiziranim razdobljima sastavljanja oporuke većinu oporuka sačinjavali muškarci, što s obzirom na vrijeme sastavljanja nije iznenađujuće. Naime, u to vrijeme su muškarci uostalom većinom i bili jedini nositelji imovine kojom se moglo raspolagati.¹⁰⁴

Grafikon 1. Oporuke s obzirom na spol oporučitelja

U prvom razdoblju 1661.-1665. g., od ukupno deset oporuka koje je sastavio don Mate Despot, šest oporuka su sastavili muškarci a tek četiri žene. Od dvadeset i šest oporuka koje su sastavljene u razdoblju 1666.-1676. g. također se može primijetiti velika razlika, te je uz

¹⁰² Botica; Galović, *op.cit.* u bilj. 50, str. 130.

¹⁰³ Grafikon je rađen na osnovi oporuka iz knjige Ante Šupuka *Šibenski glagoljski spomenici* iz 1957. g. (*op. cit.* u bilj. 9).

¹⁰⁴ Muraj, *op. cit.* u bilj. 99, str. 222.

dvadeset i dvoje oporučitelja bilo tek četiri oporučiteljice. U razdoblju 1677.-1683. g., ponovno se vidi brojnost muškaraca kao oporučitelja, te je od jedanaest oporuka samo jednu sastavila žena.

U svakom slučaju, iz oporuka se može iščitati status žene u tom razdoblju, te okolnost da su ipak imale određenu imovinu kojom su mogle raspolagati za slučaj smrti. Muškarci su tako pretežito bili vlasnici nekretnina, a žene su imale pravo raspolaganja mirazom što su ga udajom donijele u obitelj.¹⁰⁵ Tako se može vidjeti u oporuci Luce Alesine iz 1672. g. (“*Ostavlan unuci Jeli postave lahti v (=3), a tri Mandi, unuci Mari halak od svite i tri lahti postave.*”).¹⁰⁶ Međutim, iako je žena u oporuci ostavljala najčešće odjevne predmete koje je sama donijela kao miraz, ipak se može vidjeti da je u oporuci Klarice, žene pokojnog Vicka Čakutinova iz 1665., žena raspolagala i nepokretnom imovinom, ostavljajući najčešće zemlju (“*Ostavi Luki zemlu, ka j<e> u Marinu, ku drži Frane Ruiš.*”, “*... ostavi Mušiću u gradu kuću i vrta<l>, u Vodicach zemlu...*”).¹⁰⁷

Naposljetku, kako je već ranije više puta istaknuto, oporučitelji su osiguravali suprugama uporabu imovine, najčešće pod uvjetom da se ne preuda. Postoji čak i primjer imenovanja supruge kao (su)nasljednice pod uvjetom da se ne preuda, što npr. postoji u oporuci Jakova Dobrina iz 1673. g. (“*A sada činim reda moju ženu, dokle bude stati na momu, da je dona i domina od sega moga nobila i š<t>abila. Ako bi se udala, da nima uzeti nišće, n<e>go ča s<a>n jo<j> ostavi.*”).¹⁰⁸

Kako je ranije bilo napomenuto na odgovarajućem mjestu, imenovanje nasljednika, tj. *heredis institutio*, bila je jedna od temeljnih elemenata za pravnu valjanost oporuke u rimskom pravu, kao i što se tiče razvijenoga *ius commune* u Europi.¹⁰⁹ Kroz pregled zlarinskih oporuka može se vidjeti da je također jedno od fundamentalnih elemenata kod sastavljanja oporuke bilo

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 223.

¹⁰⁶ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 161 („Ostavljam unuci Jeli tri metra podstave za odjeću, a tri Mandi, unuci Mari haljinu od svite i tri metra podstave.“).

¹⁰⁷ *Ibid.*, str. 112. („Ostavi Luki zemlju koja je na Marinu, koju drži Frane Ruiš, ... ostavi Mušiću u gradu kuću i vrt, u Vodicama zemlju.“).

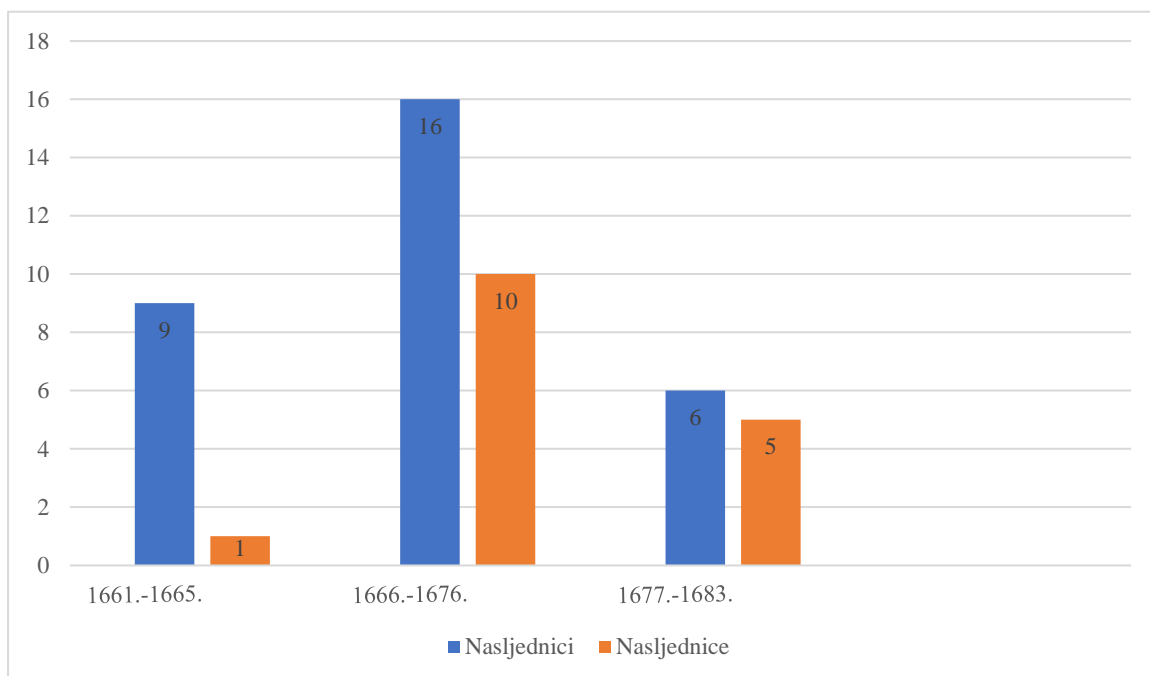
¹⁰⁸ *Ibid.*, str. 165 („A sada za nasljednicu činim moju ženu, dokle god bude stajala na mome, da je gospodarica sve moje pokretne i nepokretne imovine. Ako bi se udala, da ne može uzeti ništa, nego samo ono što sam joj ostavio.“).

¹⁰⁹ Za rimsko pravo vidi npr. Horvat; Petrak, *op. cit.* u bilj. 11, str. 359; Romac, *op. cit.* u bilj. 18, str. 435. To svjedoče već Gajeve Institucije, Gai. Inst. II, 229: „*Ante heredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id velut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio*“ („Prije imenovanja nasljednika, određivanje legata je ništavo zbog toga što oporuke stječu svoju pravnu snagu upravo iz imenovanja nasljednika, i zbog toga se smatra da je imenovanje nasljednika glava i temelj oporuke.“). Za europsko *ius commune* vidi Creid; Dewall; Zimmerman, *op. cit.* u bilj. 27, str. 33, s uputama na daljnju literaturu.

upravo imenovanje nasljednika ili *heredis institutio*. Kao i u rimskom pravu, zapravo je u svih četrdeset i sedam zlarinskih oporuka redovito bilo prisutno imenovanje nasljednika.¹¹⁰ Jedina razlika u odnosu na oporuke iz razvijenog rimskog prava je to što imenovanje nasljednika u zlarinskim oporukama nije bilo na početku oporuke nego na samom kraju, prije naznačenih svjedoka i prokuratora.

Kako je već ranije napomenuto, većina imenovanih nasljednika bili su muškarci, no imenovane su i žene kao nasljednice. Točni podaci nalaze se u sljedećem grafikonu.

Grafikon 2. Spol imenovanih nasljednika

Iz prikazanog grafikona 2¹¹¹ može se vidjeti kako se spolna struktura imenovanih nasljednika mijenjala kroz vrijeme. U tom smislu postoji relativno veća pojava žena kao nasljednica. Tako se u prvom razdoblju između 1661.-1665. g. može vidjeti da su i muški i ženski oporučitelji imenovali više muškarce za nasljednike nego žene, jer je od deset oporuka samo u jednoj žena imenovana nasljednicom. Riječ je o oporuci Ivana Obadića u kojoj postoji imenovanje zeta i kćeri za nasljednike, pa se može reći da ni u ovoj oporuci žena zapravo nije samostalno imenovana nasljednicom, već je imenovanje proizlazilo iz potrebe da se ostavi

¹¹⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 110 (oporuka Anice Hadumove: „Imenujem nasljednika moga unuka Mišu“).

¹¹¹ Grafikon je rađen na osnovi oporuka iz knjige Ante Šupuka *Šibenski glagoljski spomenici* iz 1957. g. (*op. cit.* u bilj. 9).

nasljedstvo u obitelji bez obzira na spol djeteta (*“Rede moje: zeta Grubišu i moje hćere.”*).¹¹² U ostalim oporukama žena je zapravo bila plodouživatelj dokle god bude živa ili dok se ne bi preudala.

U drugom razdoblju 1666.-1676. g. od promatranih dvadeset i šest oporuka, u njih deset imenovana je žena za nasljednicu a u ostalih šesnaest muškarac. Većinom su imenovane žene, kćeri i sestre za nasljednice, a samo u oporuci Martina Gregova za nasljednicu je imenovana majka ostavitelja (*„Činim reda mater moju od sega moga nobila i štabila.“*).¹¹³ Za slučaj majčine smrti, oporučitelj je dalje predvidio ostavljanje imovine crkvi i za mise za spas duše. U tom razdoblju samo je u jednoj ženskoj oporuci imenovana kćer za nasljednicu (oporuka Luce Alesine: *„Činim reda moju kćer Katu.“*)¹¹⁴. Sve ostale ženske oporučiteljice imenovale su sinove ili unuke za nasljednike. Što se tiče imenovanja muškaraca za nasljednika, najčešće se radilo o imenovanju sinova, braće i unuka za nasljednike.

U trećem analiziranom razdoblju sastavljanja oporuka od ukupno jedanaest oporuka u njih pet bile su imenovane nasljednice a u šest oporuka nasljednici. Zaštita žena kao imenovanog nasljednika u oporuci očitovala se i u sankciji oporučitelja prema kojoj žena nije smjela biti osujećena u svojem pravu od strane djece i nevjesta. Primjer za to može se vidjeti u oporuci Jive Pavlova iz 1677. g. (*“Ostavlan moju ženu Lucu gospodaricu više svega moga nobila i štabila, da je ona vazda gospodarica i da je ne mogu potisnuti ni sin ni hćere ni nevista iz moga dobra.”*).¹¹⁵ Iz svega toga može se zaključiti kako u analiziranom razdoblju društveni status žene, barem u imovinskom smislu, nije bio sasvim nepovoljan.¹¹⁶

U analizi oporuka možemo se osvrnuti i na pojedine vrste novca koje su se spominjale a bile su općenito u optjecaju kroz 17. st. na otoku Zlarinu. Količina novca koja se ostavljala u oporukama može pružiti dojam i o materijalnom stanju tadašnjeg zlarinskog čovjeka. S obzirom da je riječ o 17. st., na otoku je djelovala mletačka uprava te je većina novca bila venecijanskog podrijetla.¹¹⁷ Od četrdeset i sedam analiziranih oporuka, u njih trideset i šest spominju se *soldini*.¹¹⁸ U prvom analiziranom razdoblju 1661.-1665. g., od deset oporuka u

¹¹² Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 106.

¹¹³ *Ibid.*, str. 169 (*„Činim nasljednicom svoju majku od sve moje pokretne i nepokretne imovine.“*).

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 161.

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 189 (*„Imenujem svoju ženu Lucu za nasljednicu sve moje pokretne i nepokretne imovine, da je ona uvijek gospodarica i da ju ne mogu potisnuti ni sin ni kćere ni nevjesta sa mojih dobara.“*).

¹¹⁶ Muraj, *op. cit.* u bilj. 99, str. 223. Primjer za to je oporuka Antona Juranova iz 1681. g., u kojoj postoji uključivanje bivše supruge u oporuku (Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 192).

¹¹⁷ Bezić; Rihtman-Auguštin, *op. cit.* u bilj. 83, str. 147.

¹¹⁸ Pantelić, *op.cit.* u bilj. 43, str. 171. Soldin, u uporabi od 13. st., jest dvadeseti dio mletačke libre.

njih sedam nasljedstvo je ostavljano u *soldinima*. U drugom razdoblju 1666.-1676. g. od dvadeset i šest oporuka u njih devetnaest je spomenut *soldin*, dok je u trećem razdoblju 1677.-1683. g. od jedanaest oporuka u njih deset oporuka spomenut *soldin*. Svi *soldini* spomenuti u oporukama davani su kroz legate pojedinim crkvama, i to od 12 ili 24 *soldina* svakoj.¹¹⁹ Primjer za to je oporuka Stipe Jurasova "...ostavljajući laše urdinarii u Šibenik u Sveti Jakov soldini (=12), Križu svetu u Dolac soldini (=12), muntu nišće. Ostavi Gospi u Zlarin soldini (=24), Gospi od Rašele soldini (=24)."¹²⁰ Što se tiče *libre*,¹²¹ i ona je najčešće bila korištena u pobožne svrhe za legate koji su ostavljani crkvama. Ukupno u dvadeset i četiri oporuke se spominje *libra*, s time da je u jedanaest oporuka korištena za pobožne svrhe, dok je u ostalih trinaest korištena za količinu dote ili miraza. U oporuci Jakova Bujasa tako se *libra* koristila za pobožni legat ("*Ostavlam svetom sakramentu u Sveti Jakov libru (=1), Gospi na Kašte libru (=1)*"), a također i za miraz ("*...Pušćam mojoj unuki Kati libar (=400), ka je od sina Miše.*").¹²² Što se tiče *muceniga*,¹²³ od četrdeset sedam analiziranih oporuka u njih pet nalazi se *mucenig* kao oznaka novca. Isto kao i *soldin*, korišten je za legate, posebno *pro anima*.¹²⁴ Posljednja najkorištenija valuta bio je *tolar*,¹²⁵ koji je sveukupno istaknut u devet oporuka. U prvom razdoblju 1661.-1665. g. *tolar* kao oznaka za novac ne spominje se niti jednom, a u drugom razdoblju 1666.-1676. g. spominje se četiri puta. Najviše spomena *tolara* može se naći u zadnjem analiziranom razdoblju 1677.-1683. g., u kojem je od jedanaest oporuka u njih pet korišten *tolar*. Najviše se koristio za oporučne odredbe kojima se pomagala gradnja crkvi ili pak za namirenje ostaviteljevih kćeri. Tako u oporuci Vicenza Kelemenova postoji naredba sinovima da pomognu u izgradnji crkve dajući *tolare* ("*Parvo godišće dva tolara da imaju dati moji sini u pomoć crkvi Svetoga duha, ka će se graditi na varh Borovice u jistome selu i dva druga drugo godišće tolara jistoj crkvi.*").¹²⁶ U oporuci Frane Jurjeva ("*Jivanici da se ima dati tolari (=25) s onim, ča je imila; Luci kćeri tolari (=25) s onim, ča je imila.*"),¹²⁷ *tolarima* je oporučitelj želio osigurati kćeri. Od ostalih naziva za novac koji se koristio u to vrijeme, može se istaknuti i *dukat*, koji se nekad koristio za označavanje vrijednosti dote ("*Donila je žena*

¹¹⁹ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 20.

¹²⁰ *Ibid.*, str. 111.

¹²¹ Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 171. Mletačka *libra* u našim izvorima vrijedi 20 *solda*, a isti izraz se koristi i kao oznaka težine.

¹²² Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 164.

¹²³ Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 171. *Mucenig* je srebrni novac kovan za vrijeme mletačkog dužda Pietra Moceniga koji vrijedi 24 *solda* (vidi i Bezić-Božanić, N., *Bratovština i bratimi Grohota godine 1561.*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. 24, No. 1-2, 1996., str. 111-118, str. 113).

¹²⁴ *Ibid.*, str. 171.

¹²⁵ Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 171. *Tolar* je bio srebrni novac razne vrijednosti.

¹²⁶ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 155.

¹²⁷ *Ibid.*, str. 167.

moja dote dukat (=100) i da je gospodarica uzeti iz moga dobra dukat sto gdi joj bude drago.”),¹²⁸ te gazeta, koja je predstavljala mletački mali mjedeni novac, a može se naći jedino u oporuci Šime, sina pokojnog Ante Lovrića (svakomu bratu po turtu od gazete).¹²⁹

4.3. Pobožni legati u analiziranim oporukama

Proučavanje oporučnih legata daje nam uvid u odnos zlarinskog čovjeka prema smrti. U daljnjoj analizi osvrnut ćemo na oporučne legatate kojima su oporučitelji ostavljali određenu imovinu pojedinim crkvama. Ti legati počinjali su uvijek od crkve sv. Jakova i njegove „fabrike“ (tj. institucije koja je brinula o gradnji te crkve), zatim Gospe na Kaštelu i sv. Križa u Docu, a na kraju su završavali s manjim crkvama u oporučiteljevom mjestu.¹³⁰ Oporučni legati bili su u različitim svotama, a najčešće je darovano dvanaest ili dvadeset i četiri *soldina* svakoj crkvi.¹³¹ Također se i librom označavala kvantiteta svote, kao i *mucenigom*.¹³² Osim novčane svote, oporučitelji su legatima ostavljali pojedine različite predmete kao i određene količine vina i ulja. Sve to činili su za spas duše (*pro anima*), te su smatrali kako će im zbog tih davanja Crkva moći osigurati miran zagrobni život.¹³³

¹²⁸ *Ibid.*, str. 167.

¹²⁹ *Ibid.*, str. 200. Riječ je o oporuci Šime, sina pokojnog Ante Lovrića. Turta od gazete je bila mjera koja je iznosila pola stare krajcare kruha (Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 171).

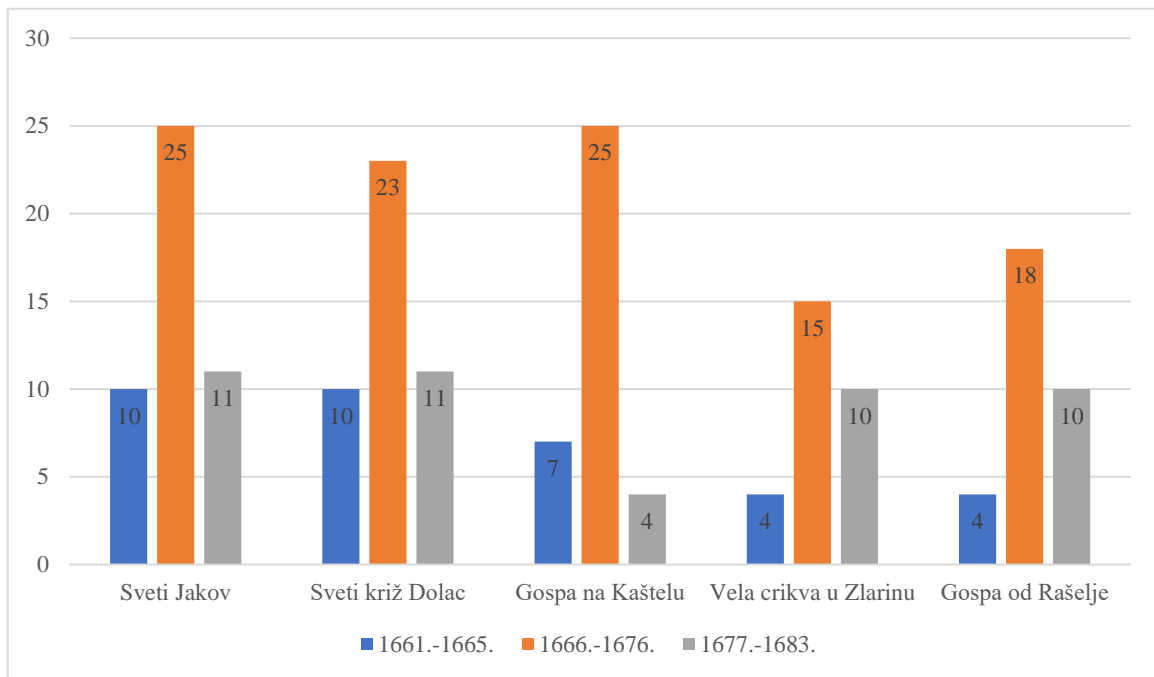
¹³⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 21.

¹³¹ *Ibid.*, str. 20.

¹³² Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 171.

¹³³ Ravančić, *op. cit.* u bilj. 71, str. 106.

Grafikon 3. Oporučni legati pojedinim crkvama

Kao što se može vidjeti iz priloženog grafikona br. 3,¹³⁴ oporučni legati najviše su davani crkvi sv. Jakova u Šibeniku, crkvi sv. Križa u Docu i Gospi na Kaštelu. Davalo se i manjim crkvama koje su se nalazile u oporučiteljevu mjestu, poput Vele crkve i crkve Gospe od Rašelje na Zlarinu.¹³⁵ Razlog zašto se najviše legata davalo crkvi sv. Jakova može se prepoznati još u 15. st., kada je šibensko komunalno vijeće donijelo reformaciju¹³⁶ prema kojoj su šibenski notari bili pozvani da pri sastavljanju oporuke zamole od oporučitelja nekakvu vrstu dobrovoljnog priloga za gradnju katedralne crkve sv. Jakova. Iako to nije bilo obvezno, većina oporučitelja ipak jest davala svoj doprinos u vidu legata.¹³⁷ To je vrijedilo i za šibenske distrikte pa je tako to našlo na odaziv i kod zlarinskih oporučitelja.¹³⁸

Stoga se i u zlarinskim oporukama može vidjeti da je postojao već ustaljeni osjećaj solidarnosti i međusobnog zajedništva koji je bio iskazan u vidu legata. Neki su oporučitelji ostavljali novčane svote za pomoć pri gradnji crkve, što dočarava humanost tadašnjeg čovjeka,

¹³⁴ Grafikon je rađen na osnovi oporuka iz knjige Ante Šupuka *Šibenski glagoljski spomenici* iz 1957. g. (op. cit. u bilj. 9).

¹³⁵ Šupuk, op. cit. u bilj. 9, str. 21.

¹³⁶ Grubišić S. (ur.), *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik, 1982., poglavlje 223, str. 302-303.

¹³⁷ Ladić, Z., *Oporuke i osjećaji. O raznolikosti izričaja intimnih i grupnih emocija u istočnojadranskim oporukama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka*, u: Mogorović Crljenko, M.; Uljančić, E. (ur.), *Emotio, affectus, sensus...: O osjećajima u povijesti na jadranskom prostoru*, Poreč, 2021., str. 80-113, str. 86-87.

¹³⁸ *Ibid.*

povezanu dakako s duhovnošću toga vremena. Primjer za to je i oporuka Vicenza Kelemenova iz 1667. godine („*Parvo godišće dva tolara da imaju dati moji sini u pomoć crkvi Svetog duha, ka će se graditi na varh Borovice u jistome selu.*“).¹³⁹

Što se tiče ostavljanja pojedinih predmeta, kao zanimljivost može se istaknuti oporuka Mikule Lovrića, u kojoj on ostavlja „...*Gospi u velu crkvu kulajnu od tolara, Gospi na Rašelu krunicu od tolara.*...“.¹⁴⁰ Od ostalih, manje spomenutih crkvi, izdvaja se crkva Gospe od Karmena, crkva Gospe od Luzarija te crkva u Prviću,¹⁴¹ kojima su ostavljani iznosi za služenje misa za spas duše.

U pogledu ostavljanja imovine pojedinim bratovštinama („brašćinama“), kao tadašnjim svojevrsnim humanitarnim organizacijama, one su također postojale, te su bile svojevrsni izraz društvene solidarnosti i pučke pobožnosti.¹⁴² Od četrdeset i sedam oporuka u njih šesnaest može se naći davanje „brašćinama“, od kojih se spominju „brašćina“ Blažene gospe od Zlarina i „brašćina“ svetog sakramenta u Zlarinu.¹⁴³ Što se tiče objekta darovanja, radilo se najčešće o darovanju ulja i vina,¹⁴⁴ dok u oporuci Garge Smihinina bratovštini se ostavlja polje i masline, u zamjenu za služenje mise za njegovu dušu.¹⁴⁵ Analiza oporuka tako svjedoči o velikoj zastupljenosti oporučnih legata crkvenim institucijama i bratovštinama, iz čega se može iščitati ne samo socijalna osjetljivost već i velika pobožnost zlarinskog čovjeka u to vrijeme.

Među oporučnim legatima mogu se naći i legati za “spas duše” (*pro anima*). Naime, u svim analiziranim oporukama može se primijetiti prisustvo ostavljanja legata crkvama i crkvenim institucijama. Mise koje su se tražile u tim legatima razlikovale su se po broju i trajanju. Među najčešće istaknutim vrstama misa u oporukama bile su kratke (tihe mise), koje su se služile, ovisno o želji oporučitelja, jednom, dvaput ili uzastopce deset godina.

¹³⁹ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 155 („U prvoj godini da dva tolara dadu moji sinovi za pomoć pri gradnji crkve Svetog duha, koja je će graditi na vrhu Borovice.“).

¹⁴⁰ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 164 („Gospi u Velu crkvu ogrlicu od tolara, Gospi od Rašelje krunicu od tolara.“).

¹⁴¹ *Ibid.*, str. 154. Riječ je o oporuci Mande, kéeri Jure Pritkovića.

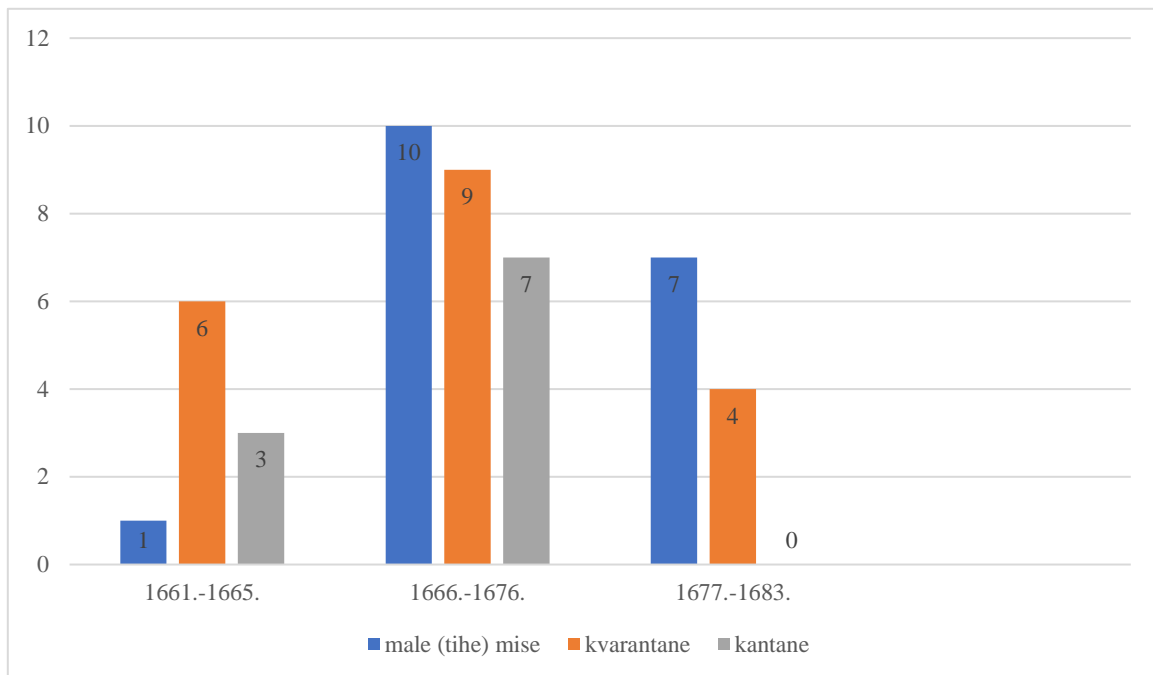
¹⁴² Ravančić, G., *Preparation for a good death in the last wills of Dubrovnik citizens from the late 13th and mid-14th century and the influence of the black death to the perception of afterlife*, *Studia slavica et balcanica petropolitana*, Vol. 16, No. 2, 2014., str. 148-174, str. 160.

¹⁴³ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 171.

¹⁴⁴ *Ibid.*, str. 167. Tako se može vidjeti u oporuci Frane Jurjeva kako ostavlja „*brašćini Blažene gospe vina barili d (=5) do pet godišć.*...“ tj. „bratovštini Blažene gospe pet barela vina kroz pet godina.“

¹⁴⁵ *Ibid.*, str. 168 („*Brašćini Lokvicu i masline, kako se nahodi, da mi imaju činiti govoriti misu (=1) i kandelu naliti, kada budu moći.*“ tj. „Bratovštini ostavljam Lokvicu i masline da mi dadu jednu misu i zapale svijeću kad budu mogli.“)

Grafikon 4. Vrste misa *pro anima*

Iz oporuke Jive Pavlova može se vidjeti da su kao izvršitelji legata imenovani njegova supruga i sin, kojima je naložen točan broj misa *pro anima* (*Ostavlan, da mi jimaju dati moja žena Luce i moj sin Ante za moju dušu do godišć deset mis (=10). Ostavlan za dušu moga oca Pavu u dva godišć mise b (=2). Ostavlan za dušu moje matere Katarine u dva godišća mise b (=2)*).¹⁴⁶ Nadalje, u oporukama su se nalazile i kantane, odnosno pjevane mise, kojih se tražilo najčešće po nekoliko puta godišnje. Primjer za to može se vidjeti u oporuci Stipe Jurasova (*“Ostavi do deset godišć po jednu misu kantanu za negov<u> dušu.”*).¹⁴⁷ Kao najbrojnije u tom vremenu bile su mise kwarantane, tj. četrdeset misa uzastopce.¹⁴⁸ (*“Ostavlam od mojih dobar, da mi se reku jedne kwarantan<e>”* - oporuka Ivana Obadića).¹⁴⁹ Prema grafu 4¹⁵⁰, u prva dva analizirana razdoblja bile su prisutne sve tri vrste, dok u trećem razdoblju nije bilo kantanih, tj. pjevanih misa. Moguće je da su oporučitelji vjerovali kako će im veći broj misa biti od veće pomoći, što bi objašnjavalo najveću brojnost kwarantana. U posljednjem analiziranom razdoblju 1677.-1683. g. može se vidjeti da se broj malih (tih) misa povećao, za razliku od

¹⁴⁶ *Ibid.*, str. 189 („Ostavljam da mi moja žena Luce i sin Ante imaju dati deset misa kroz godinu dana. Ostavljam za dušu moga oca Pavu, u dvije godine da se dadu dvije mise. Ostavljam za dušu moje majke Katarine da se dadu dvije mise u dvije godine.“).

¹⁴⁷ *Ibid.* str. 111 („Ostavljam da se svake godine, do deset godina dade misa kantana za njegovu dušu.“).

¹⁴⁸ Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 172.

¹⁴⁹ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 106 („Ostavljam od mojih dobara da mi se dadu jedne kwarantane.“).

¹⁵⁰ Grafikon je rađen na osnovi oporuka iz knjige Ante Šupuka *Šibenski glagoljski spomenici* iz 1957. g. (*op. cit.* u bilj. 9).

misa kvarantana. To vjerojatno upućuje na okolnost da oporučitelji nisu unosili odredbe samo za vlastitu dušu, već i za duše svojih bližnjih, poput roditelja ili braće. Zanimljiv primjer za navedeno može se naći u oporuci Mate, sina pokojnog Jive Alekse, koji je u oporuci ostavio legate za mise za pokojnog djeda, oca i majku (“*Ostavlam od moga dobra za dušu moga po(kojnoga) dida Jure do tri godišća svako godišće po dvi mise. Ostavljam od moga dobra za dušu po(kojnoga) oca Jivu do tri godišća mise dvi, na godišće po dvi mise. Ostavljam od moga dobra za dušu moje po(kojne) matere Antice za dva godišća po dvi mise, svako godišće po dvi mise.*”).¹⁵¹

U zlarinskim oporukama iz 17. st. darivanje odjeće upravo u pobožne svrhe bilo je manje zastupljeno od legata crkvama, ali se spominje tri puta, u svakom od analiziranih razdoblja po jednom. U razdoblju 1661.-1665. g. od deset oporuka u njih četiri postoji općenito davanje odjeće legatima, a od toga samo se u oporuci Ivana Obadića može naći davanje odjeće u pobožne svrhe. Tako oporučitelj ostavlja svojoj sestrični suknju, uz uvjet da se moli za njegovu dušu (“*Ostavlam Fili mojo<j> bratični j<e>dnu suknu, da moli boga za moju dušu.*”).¹⁵² U drugom razdoblju, koji obuhvaća vrijeme 1666.-1676. g., najviše su od odjeće ostavljani *halak od svite*,¹⁵³ *ječerma*,¹⁵⁴ *fuštanj*,¹⁵⁵ *benevrake*,¹⁵⁶ *dolama*¹⁵⁷ i *jarin*.¹⁵⁸ Što se tiče tkanina koje su ostavljane u oporukama, najviše se spominju *raša*,¹⁵⁹ *rub od stola*¹⁶⁰ i *pokarvača*.¹⁶¹ Sukladno tome, *halak* se sveukupno spominje devet puta u oporukama, *ječerma*, *dolame* i *pokarvača* dvaput, a *benevrake* i *rub od stola* jednom. Od dvadeset i šest oporuka, u šest oporuka se pojavljuje darivanje odjeće, a od toga također, samo u jednoj darivanje odjeće u pobožne svrhe. Iz oporuke Garge Smihinina može se vidjeti kako oporučitelj ostavlja dio odijela (*ječermu*), s ciljem da se prodajom te odjeće plate mise za njegovu dušu (“*Pušćam*

¹⁵¹ *Ibid.*, str. 196 („Ostavljam od mojih dobara za dušu pokojnog dida Jure u naredne tri godine, svake godine po jednu misu. Ostavljam od mojih dobara za dušu pokojnoga oca Ivu u naredne tri godine, svake godine po dvije mise. Ostavljam od mojih dobara za dušu moje pokojne majke Antice u dvije godine po dvije mise, svaku godinu po dvije mise.“).

¹⁵² *Ibid.*, str. 106 („Ostavljam Fili, mojoj sestrični jednu suknju, da moli Boga za moju dušu.“).

¹⁵³ Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 169 i 170. Haljak je vrsta ženske haljine a svita općenito haljina, ali i naziv za materijal od čega su napravljene haljine.

¹⁵⁴ *Ibid.*, str. 169. Ječerma je dio odijela do pasa bez rukava.

¹⁵⁵ *Ibid.* Fuštanj je suknja koja ima leđa i preko ramena kao uske rukave, a isti termin može označavati i tkaninu općenito.

¹⁵⁶ *Ibid.* Benevrake su hlače.

¹⁵⁷ *Ibid.* Dolama je haljina s rukavima.

¹⁵⁸ *Ibid.* Jarin je haljak od jareće kožice.

¹⁵⁹ *Ibid.*, str. 170. Raša je rijetko i debelo domaće sukno koje se upotrebljavalo na Balkanskom poluotoku, naročito u Raškoj.

¹⁶⁰ *Ibid.* Rub od stola je stolnjak.

¹⁶¹ *Ibid.* Pokarvača je pokrivač.

*ječermu s kućicama za mise kvar<a>ntane, da ju imaju prodati i dati kuratu pinezi.”*¹⁶² Odjeća kao pobožni legat u posljednjem se razdoblju 1677.-1683. g. spominje se jednom a davanje odjeće općenito u pet oporuka. Najviše se ostavljaju *halak, fuštanj* i *dolame*. No što se tiče davanja odjeće u pobožne svrhe, kao zanimljiva može se istaknuti oporuka Šime, sina pokojnoga Ante Lovrića iz 1683. g., u kojoj ima više pojedinih odjevnih predmeta koji su se dali kao pobožni legat. S obzirom na tadašnju veliku vrijednost tekstila i odjevnih predmeta, vjerojatno je da je oporučitelj bio imućnija osoba (“*Ostavlam dvi dolame modre, da ki jih kupi, da mi dadu toliko mis reći i meni i Šimunu i bratu Frani. Ostavlam modre gaće i ječermu, ki uzme koliko se štima, da čini reći toliko mis za duše od pargatorija. Ostavlam tetiću Jerolimu Jurjevu sukna lakti tri. Ostavlam tetiću Juri Hadumovu sukna lakti tri. Ostavlam tetiću Jakovu Krivinovu sukna lakti tri. Ostavlam udil Luki Žuberkovu dolamu carnu, da moli boga.*”).¹⁶³

Na temelju navedene analize može se utvrditi kako je u 17. st. na Zlarinu bilo poznato davanje odjevnih predmeta u pobožne svrhe, ali s obzirom na mali broj oporuka u kojima se povremeno pojavljuje, može se reći kako ono nije bilo toliko rašireno kao davanje novca u iste svrhe. Općenito govoreći, običaj ostavljanja odjeće u legatima bio je jednako zastupljen kako kod muških tako i kod ženskih ostavitelja, a odjeća i tkanine najčešće su ostavljani bliskim srodnicima, poput kćeri, unuka ili pak bratića i sestrični. Navedena analiza svjedoči i o materijalnoj kulturi zlarinskog čovjeka, kao i o tadašnjoj vrijednosti tkanina i odjevnih predmeta.¹⁶⁴

4.4. Elementi rimskog prava u analiziranim oporukama

Što se tiče elemenata rimskog prava koje nailazimo u analiziranim oporuka, osvrnut ćemo se na imenovanje nasljednika, svjedoke, prokurate i izvršitelje oporuke (*commissarius*) te na pravnu terminologiju koja je korištena u oporukama. Imenovanje nasljednika (*heredis institutio*) smatrao se nužnim elementom svake rimske oporuke. Kako se moglo vidjeti u ranijoj analizi, imenovanje nasljednika zastupljeno je i kod svih analiziranih zlarinskih oporuka, s razlikom što se imenovani nasljednik u zlarinskim oporukama ističe na kraju, za razliku od rimskih oporuka u kojima se imenovanje nasljednika moralo nalaziti na samom početku oporuke.

¹⁶² Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 168.

¹⁶³ *Ibid.*, str. 200.

¹⁶⁴ Ladić, Z., *Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Vol. 21, 2003., str. 1-28, str. 12.

U pogledu svjedoka, kako se moglo vidjeti na početku rada, nazočnost svjedoka bila je još u rimskom pravu jedna od esencijalnih elemenata kod sačinjavanja oporuke, kako se npr. mogo vidjeti iz mancipacijske oporuke prema kojoj je testator mogao prenijeti vlasništvo ostavine pred *libripensom* i uz nazočnost petorice svjedoka. Nadalje, po Justinijanovu pravu je za sastavljanje privatne usmene oporuke bilo potrebno sedam svjedoka koji su u tu svrhu bili zamoljeni (*testes rogati*).¹⁶⁵ Što se tiče suvremenog hrvatskog prava, prema ZN-u postoji pisana oporuka pred svjedocima prema kojoj oporučitelj, bez obzira tko je ispravu sastavio, može izjaviti da je njegova oporuka pred istodobno nazočna dva svjedoka.¹⁶⁶ Također, zakonom je određeno tko može biti svjedokom. To mogu biti sve punoljetne osobe kojima nije oduzeta poslovna sposobnost i koji znaju čitati i pisati. Svjedoci ne mogu biti oporučiteljevi potomci, njegovi posvojenici, srodnici u pobočnoj liniji do zaključno četvrtog stupnja, oporučiteljev bračni drug itd.¹⁶⁷

Što se tiče hrvatskih glagoljskih isprava općenito, u njima nailazimo na svjedoke u završnom dijelu isprave, koji se naziva eshatokol. Eshatokol se sastojao od navođenja svjedoka, potpisa egzaminatora te na kraju notarskog potpisa i znaka.¹⁶⁸ U pogledu zlarinskih oporuka iz 17. st., može se vidjeti kako su se oporuke sastavljale uz prisutnost dvojice svjedoka. Kroz prvo razdoblje sastavljanja oporuka 1661.-1665. g., svih deset oporuka koje su tada pisane sadrže nazive svjedoka na samom kraju. To se može vidjeti primjerice u oporuci Ivana, sina pokojnoga Filipa Bebanova, gdje su dvojica svjedoka stavljena pred sam kraj ("*Svidok je Grubiša Hadumov i Mikula Španja*").¹⁶⁹ U drugom analiziranom razdoblju, 1666.-1676. g., od ukupno dvadeset i šest oporuka, u trima oporukama su svjedoci istaknuti na samome početku. Kao primjer može se navesti oporuka Mate Krivinova ("*...otih učiniti moj teštament, a to u kući mojoj, prid svidoci zvanimi i molenimi: Antonom Tomaševin i Mišon Duhovićem.*").¹⁷⁰ Po njoj se može vidjeti kako se uloga svjedoka postupno mijenjala, odnosno kako su svjedoci postali „zamoljeni” svjedoci (*testes rogati* iz rimskog prava i rimske pravne tradicije), dok su dotad navođeni samo kao *testes*. Kroz posljednje razdoblje sastavljanja oporuka 1677.-1683. g. također se pojavljuju *testes rogati*.¹⁷¹

¹⁶⁵ Horvat, *op. cit.* u bilj. 10, str. 404.

¹⁶⁶ Čl. 31. ZN-a.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ Botica; Galović, *op.cit.* u bilj. 50, str. 130.

¹⁶⁹ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 112.

¹⁷⁰ *Ibid.*, str. 160.

¹⁷¹ Grbavac, *op. cit.* u bilj. 52, str. 118.

Prokuratorori su po rimskom pravu bile osobe koje su temeljem neformalnog naloga predstavljali pravne zastupnike i brinuli o tuđim poslovima.¹⁷² U zlarinskim oporukama mogu se naći prokuratorori i izvršitelji oporuke (*commissarius*), prema kojima bi ostavitelj imenujući prokuratora ili izvršitelja oporuke zatražio od njega da brine o izvršenju napisanih odredbi iz oporuke. Kao primjer za to može poslužiti oporuka Mate Juranovića („*Ostavlan moga prokuratora Jakova Bujasov (!), da ima činiti govoriti ti jisti lasi pod grih smarti i ono ča sam ostavi komu za dušu moju, da ima dati.*“)¹⁷³ Od ukupno četrdeset i sedam oporuka, u šest oporuka imenovani su izvršitelji oporuke, dok je u ostalih četrdeset i jednoj oporuci imenovan prokurator kao pravni zastupnik. Analizirajući pojedino razdoblje pisanja oporuka, u prvom razdoblju 1661.-1665. g., od ukupnih deset oporuka u četiri oporuke su imenovani članovi uže obitelji za prokuratora (većinom se radilo o bratu i sinu).¹⁷⁴ U drugom razdoblju 1666.-1676. g. od dvadeset i šest oporuka u njih pet su za prokuratora imenovani nećaci i braća, a u oporuci Mikule Lovrića imenovana su dva prokuratora („*Činim prokuratora Juru Lovrića i meštra Vicu Tolića.*“).¹⁷⁵ U posljednjem analiziranom razdoblju, 1677.-1683. g., može se vidjeti kako je u dvije oporuke od njih jedanaest imenovan tetak i bratučed za prokuratora, dok je u trima oporukama imenovano po dvoje prokuratora. Sukladno tomu, može se vidjeti kako je u sveukupno jedanaest oporuka za prokuratora imenovan netko iz uže obitelji, poput brata ili sina. Zanimljivo je primijetiti da je samo u oporuci Jive Perića imenovan svećenik za prokuratora, a u ostalim se najčešće radilo o prijateljima i „meštrima“ kojima su se povjeravali poslovi. U svim oporukama su se kao prokuratorori imenovali isključivo muškarci, te nema primjera žene koja bi bila imenovana kao prokuratorica.¹⁷⁶

Uz oporuke pisane glagoljicom nekoliko puta susrećemo i kopiju latinicom, a pop Jivan Oštarić koji je napisao jedanaest glagoljskih oporuka neke od njih je pisao samo latinicom.¹⁷⁷ Oporuke su prevedene sa hrvatskoga jezika na talijanski i većina oporuka je imala talijansku kopiju, a samo je u nekima bio naznačen prevoditelj.¹⁷⁸ Konkretno, od svih četrdeset i sedam oporuka, u samo jednoj je istaknut prevoditelj glagoljske oporuke i to u oporuci Jakova Dobrina u kojem je „...*prechopigiah gia Givan Ostarich, curat, onacho chacho ga pisa gisti*

¹⁷² Held, H.-R., *Procuratores i advocati u zapisima notara Tomazina de Savere (1277-1286)*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No. 58, 2020., str. 41-71, str. 44.

¹⁷³ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 156 („Ostavljam za moga prokuratora Jakova Bujasa, da mi ima govoriti i činiti te iste legate, pod smrtnim grijehom i ono šta sam ostavio komu za dušu moju da ima dati.“).

¹⁷⁴ *Ibid.*, str. 106., u oporuci Šime Lovrića koji imenuje brata za prokuratora („*Ostavlam moje redi sinove moje, a prokuratora moga brata Mikulu.*“).

¹⁷⁵ *Ibid.*, str. 165.

¹⁷⁶ Cf. Held, *op. cit.* u bilj. 172, str. 52.

¹⁷⁷ Šupuk, *op. cit.* u bilj. 9, str. 6.

¹⁷⁸ *Ibid.*, str. 21.

don Agustin Vidulinich, parvi curat, ne ginacho... .¹⁷⁹ Što se tiče izvornih hrvatskih verzija oporuka, u njima možemo naići na različite pravne termine. Tako se kroz svih četrdeset i sedam oporuka proteže riječ *testament*¹⁸⁰ kojim se isticalo o kojoj ispravi je riječ. Najzastupljeniji pravni termini bili su *lahši*,¹⁸¹ tadašnji naziv za legate, koji su spomenuti trideset i tri puta te termin *prokurator*, koji se pojavljuje u trideset i dvije oporuke.

Nadalje, kao opći izraz za imovinu najčešće je korištena sintagma *nobilo i stabilo*¹⁸² kao oznaka za pokretnine i nekretnine koja se pojavljuje se u dvadeset i sedam oporuka. Od ostalih manje spomenutih, ali dakako ne i manje važnih termina, može se istaknuti pojam *pat*¹⁸³ koji je označavao ugovor, spomenut u sedam oporuka, *komesar*¹⁸⁴ kao izvršitelj oporuke korišten u šest oporuka te *kodicil*¹⁸⁵, spomenut u četiri oporuke. U svim navedenim slučajevima riječ je o očitim latinizmima, tj. latinskim pravnim terminima prilagođenim tadašnjem hrvatskom jezičnom izričaju. U tom smislu se može zaključiti kako su zajedno s terminima u tadašnji pravni poredak prodirali i odgovarajući pravni koncepti pripadni rimskom pravu i rimskoj pravnoj tradiciji.

¹⁷⁹ *Ibid.*, str. 166 („Preveo ja, Jivan Oštarić, kurat, onako kako je napisao don Augustin Vidulin, prvi kurat“.).

¹⁸⁰ Pantelić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 172.

¹⁸¹ *Ibid.*, str. 172, *lahši* označava ostavljanje legata.

¹⁸² *Ibid.*, str. 172, *nobilo i stabilo* tj. pokretnine i nekretnine.

¹⁸³ *Ibid.*, str. 172, *pat* je ugovor, dogovor.

¹⁸⁴ *Ibid.*, str. 172, *komesar* ili *commissarius* je izvršitelj oporuke.

¹⁸⁵ *Ibid.*, str. 172, *kodicil* je pravni posao *mortis causa* (kao dodatak oporuci ili nevezano uz nju i njezino postojanje) koji može sadržavati različite odredbe (npr. imenovanje legatara, namirivanje vjerovnika i sl.), osim imenovanja nasljednika (*heredis institutio*) koje je pridržano oporuci (vidi o tomu i Horvat; Petrak, *op. cit.* u bilj. 11, str. 368-369).

5. ZAKLJUČAK

Analiza zlarinskih oporuka s kraja 17. st. u kontekstu rimske pravne tradicije relevantna je iz više razloga. S jedne strane iz nje možemo iščitati mnoge pojedinosti i zanimljivosti osobnog i društvenog života na Zlarinu u to vrijeme. S druge strane, ona može posvjedočiti o razini i snazi ukorijenjenosti pravnih koncepata proizašlih iz rimskog prava i rimske pravne tradicije u specifičnom lokalitetu na istočnoj jadranskoj obali. Ovaj drugi aspekt utoliko je relevantniji jer je riječ o glagoljskim oporukama, tj. općenito hrvatskoglagoljskom notarijatu, koji bi načelno trebao biti vezan uz lokalne i etničke specifičnosti, a ne tadašnje opće europsko pravo, *ius commune*, proizašlo na rimskim temeljima. Usprkos tomu, u analizi je primijećena visoka razina prisutnosti rimske pravne terminologije i odgovarajućih koncepata. To po svemu sudeći ima veze s u 17. st. već snažno ukorijenjenom i raširenom pravnom kulturom, vezanom dakako i uz višestoljetnu venecijansku vlast, ali i obrazovanje notara (uključujući i glagoljaše).

Iz analize proizlaze i daljnji opći zaključci o tadašnjem zlarinskom društvu. Tako se iz oporuka može vidjeti da su se većinom imenovali muškarci za nasljednike, te se najčešće radilo o imenovanju sinova, braće i unuka. U svim analiziranim oporukama može se primijetiti prisustvo ostavljanja brojnih legata crkvama i crkvenim institucijama (poput bratovština). Kroz analizu oporučnih legata jasno je naznačena važnost crkvenih institucija koji su osim duhovnog, očito doprinosili i općem društvenom životu toga vremena. Promatra li se odnos legata i spola oporučitelja, analiza pokazuje da su sve vrste legata podjednako darivali i muški i ženski oporučitelji. Stoga se i u zlarinskim oporukama može vidjeti da je postojao već ustaljeni osjećaj solidarnosti i međusobnog zajedništva. Osim novčane svote, oporučitelji su legatima ostavljali i pojedine različite odjevne predmete kao i određene količine vina i ulja. To su važni podaci i za potpunije razumijevanje ekonomskih aspekata tadašnjeg društva. Sve u svemu, analiza svjedoči kako o društvenim i ekonomskim specifičnostima male zajednice na hrvatskoj obali iz 17. st., tako i njezinoj načelnoj uronjenosti u tadašnji opći pravni civilizacijski kontekst u Europi, tj. razvijeno *ius commune*.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Bezić, J.; Rihtman-Auguštin, D. (ur.), *Povijest i tradicije otoka Zlarina*, Zagreb, 1982.
2. Bezić-Božanić, N., *Bratovština i bratimi Grohota godine 1561.*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. 24, No. 1-2, 1996., str. 111-118.
3. Botica, I.; Galović, T., *Egdotika glagoljskih notarskih isprava*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 16, No. 1., 2020., str. 23-74.
4. Botica, I.; Galović, T., *Hrvatskoglagoljski notarijat u europskom kontekstu*, u: Badurina Stipčević, V.; Požar, S.; Velčić, F. (ur.), *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju*, Zagreb, 2015., str. 115-143.
5. Bratulić, J., *Glagoljaštvo i glagolizam u crkvenom i društvenom životu Hrvata i Slovenaca*, *Kolo*, No. 3-4, 1995., str. 153-166.
6. Creid K. G.; Dewall, M. J.; Zimmerman, R. (ur.), *Comparative Succession Law, Volume I: Testamentary Formalities*, Oxford, 2011.
7. Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948.
8. Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008.
9. Grbavac, B., *The professional Formation of Public Notaries in Dalmatia from the Second Half of the Twelfth Century to the End of the Fourteenth Century*, u: Mostert, M.; Adamska, A., *Writing and the Administration of Medieval Towns. Medieval Urban Literacy I*, Turnhout, 2014., str. 285-312.
10. Grbavac, B., *Zadarski notari u 13. i 14.stoljeću*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006.
11. Grubišić S. (ur.), *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik, 1982.
12. Held, H.-R., *Procuratores i advocati u zapisima notara Tomazina de Savere (1277-1286)*, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No. 58, 2020., str. 41-71.
13. Horvat, M., Petrak, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2022.
14. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2002.
15. Klarić, P., Vedriš, M., *Građansko pravo, Opći dio, stvarni dio, obvezno i nasljedno pravo*, Zagreb, srpanj 2014.; str. 735.
16. Kolanović, J., *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske*, *Slovo:časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, No. 32-33, 1983., str. 131-187.

17. Ladić, Z., *Epidemije kuge i zdravstvena kultura u Šibeniku u kasnom srednjem vijeku*, Historical contributions = Historische Beiträge, Vol. 40, No. 60, 2021., str. 39-73.
18. Ladić, Z., *Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Vol. 21, 2003., str. 1-28.
19. Ladić, Z., *Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Vol. 17, 1999., str. 17-29.
20. Ladić, Z., *Oporuke i osjećaji. O raznolikosti izričaja intimnih i grupnih emocija u istočnojadranskim oporukama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka*, u: Mogorović Crljenko, M.; Uljančić, E. (ur.), *Emotio, affectus, sensus...: O osjećajima u povijesti na jadranskom prostoru*, Poreč, 2021., str. 80-113.
21. Lonza, N., *Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 63, No. 5-6, 2013.
22. Muraj, A., *Samostalnost i/ili podređenost: Ambivalencija društvenog položaja žena na Zlarinu*, Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, Vol. 29, No. 22., 1999., str. 219-229.
23. Pantelić, M., *Ante Šupuk, Šibenski glagoljski spomenici (recenzija)*, Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, No. 9-10, 1960., str. 166-174.
24. Ravančić, G., *Crkvene institucije u Dubrovačkim oporukama s kraja 13. i u prvoj polovici 14. stoljeća*, Croatica Christiana periodica, Vol. 40, No. 78, 2016., str. 49-65.
25. Ravančić, G., *Preparation for a good death in the last wills of Dubrovnik citizens from the late 13th and mid-14th century and the influence of the black death to the perception of afterlife*, Studia slavica et balcanica petropolitana, Vol. 16, No. 2, 2014., str. 148-174.
26. Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998.
27. Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1988.
28. Runje, P., *Franjevci trećoredci kao javni bilježnici u 16. i 17. stoljeću*, Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, Vol. 30, No. 1, 2003., str. 201-209.
29. Stipišić, J., *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1984.
30. Stošić, K., *Galerija uglednih Šibenčana*, Šibenik, 1936.

31. Šupuk, A., *Sedam stoljeća glagoljice u Šibeniku*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. 14, No. 2, 1986., str. 27-33.
32. Šupuk, A., *Šibenski glagoljski spomenici*, Zagreb, 1957.
33. Vigato, I., *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*, Zadar, 2017.

Propisi

1. Ustav Republike Hrvatske, pročišćeni tekst, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, čl. 46.
2. Zakon o nasljeđivanju, NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19 (dalje: ZN)